

Univerzita Karlova v Praze

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Zdeněk Švarc

Československo 1968

Pokus o socialismus s lidskou tváří

Bakalářská práce

Znojmo
2011

Autor práce: Zdeněk Švarc

Vedoucí práce: PhDr. Oldřich Tůma, PhD.

Oponent práce:

Datum obhajoby:

Hodnocení

Bibliografický záznam

ŠVARC, Zdeněk. 1968. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií, 2010. 49 s. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Oldřich Tůma PhD.

Anotace

Tato práce se zabývá otázkami, proč došlo k zamezení pokusu o socialismus s lidskou tváří v Československu v roce 1968. V návaznosti na toto období práce vypovídá o tehdejším politickém smýšlení, ale zabývá se i vnějšími vlivy, které vedly k vojenské intervenci zeměmi Varšavské smlouvy do Československa v srpnu 1968. Práce by měla odpovědět na následující otázku: Proč došlo k přerušení vnitropolitického vývoje v Československu v roce 1968, který následně zamířil normalizačním směrem?

Abstract

This work considers questions, why the prevention of attempt to socialism with a human face in Czechoslovakia took place in 1968. The work sequentially makes a statement on then political mentality in that era as well as it considers the outer influences that led to an army intervention of Warsaw Pact's lands into Czechoslovakia in August 1968. The work should answer the following question, why the break of sub political progress came true that consequently aimed at the normalization orientation.

Klíčová slova:

Pražské jaro, Československo, Dubček, Reformní proces, intervence, okupace, 21. srpen 1968, Brežněv, Varšavská smlouva

Keywords:

Prague Spring, Czechoslovakia, Dubček, Reforms process, Intervention, Occupation, 21. September 1968, Brežněv, Warsaw Pact's.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v depozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

Ve Znojmě dne:

Zdeněk Švarc

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu bakalářské práce PhDr. Oldřichu Tůmovi, PhD. A vedoucímu bakalářského semináře Doc. PhDr. Jiřímu Vykoukalovi, CSc za podněty a věcné připomínky i za čas strávený konzultacemi nad zpracovávaným tématem.

PROJEKT BAKALÁŘSKÉ PRÁCE	
Jméno:	Zdeněk Švarc
E-mail:	zdenek-svarc@email.cz
Semestr:	4 / letní semestr
Akademický rok:	2008 / 2009
Název práce:	Československo 1968 Pokus o socialismus s lidskou tváří
Předpokládaný termín dokončení (semestr, školní rok):	7 / zimní semestr/ 2010 / 2011
Vedoucí bakalářského semináře:	Doc. PhDr. Jiří Vykoukal, Csc.
Vedoucí práce (není povinné):	PhDr. Oldřich Tůma, Phd.
Zdůvodnění výběru tématu práce (5 řádek):	<p>Toto téma jsem si vybral z důvodu 20. výročí pádu komunismu v Československu, neboť i rok 1968 má v československých dějinách velký význam, a také proto, že nejmladší generace již tak nevnímá tuto historickou událost. Dalším důvodem výběru tohoto tématu je skutečnost, že komunismus měl největší vliv na vývoj v československých dějinách, a jelikož se domnívám, že období, pod patronací komunismu, nebylo pro Československo nejšťastnější volbou. Okamžiky roku 1968 v Československu považuji za jedny z důležitých momentů naší historie.</p>
Předpokládaný cíl (5 řádek):	<p>Tato práce se zabývá otázkami, proč došlo k zamezení pokusu o socialismus s lidskou tváří v Československu v roce 1968. V návaznosti na toto období práce vypovídá o tehdejším politickém smýšlení, ale zabývá se i vnějšími vlivy, které vedly k vojenské intervenci zeměmi Varšavské smlouvy do Československa v srpnu 1968. Práce by měla odpovědět na následující otázku, proč došlo k přerušení vnitropolitického vývoje v Československu v roce 1968, který následně zamířil normalizačním směrem.</p>
Základní charakteristika tématu (10 řádek):	<p>V Československu dochází od nástupu komunistického režimu k moci, až v 60. letech k postupnému uvolňování situace. Změna situace v Československu je následkem hospodářské reformy, která s sebou přináší i přeměnu politickou. Toto uvolňování má za následek cenzury,</p>

zákazu šíření zpráv, dochází k otevření západních hranic, ale také dochází k velkému rozvoji i v kulturním životě. Situace se uvolňuje i na politické scéně. Ovšem toto dění se příliš nezamlouvá okolním socialistickým státům. Na scénu přichází kritika československého vedení a po několika jednáních, na kterých nebylo nalezeno východisko, dochází k vojenské intervenci vojsky Varšavské smlouvy do Československa dne 21. srpna 1968. Průběh událostí v Československu je do značné míry ovlivněn tehdejší situací, neboť hlavní slovo v rozhodování má SSSR a USA. Do československého vývoje zasahují také ostatní země sovětského bloku, neboť ony samy jsou si vědomy vlastních možných problémů, kterým chtějí předejít. Československá otázka je také velmi ovlivněna členstvím Československa ve Varšavské smlouvě.

Předpokládaná struktura práce (10 řádek):

Téma je rozděleno do dvou kapitol. V jednotlivých podkapitolách jsme seznámeni s důvody vojenské intervence v srpnu 1968 v Československu, přičemž se následně dovídáme o prvních rozporech mezi československým vedením a zahraničními komunistickými představiteli, které vyústily vojenskou intervencí. Práce by nám měla osvětlit i vojenský význam Československa v rámci Varšavského paktu a obavy zemí účastnících se srpnové okupace Československa. Stejně tak se práce zabývá československými reformami a politickým vývojem na domácí scéně.

Základní literatura (10 nejdůležitějších titulů):

- 1) Benčík, A.: Rekviem za Pražské jaro, 1. vydání, Třebíč: TEMPO, 1998. ISBN 80-7268-088-9
- 2) Benčík, A.: V chapadlech Kremelské chobotnice, 1. vydání, Praha: Mladá Fronta, 2007. ISBN 978-80-204-1617-9
- 3) Benčík, A. Navrátil, J. Paulík, J.: Vojenské otázky československé reformy 1967 – 1968, 1. vydání, Brno, Praha: Doplněk, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR Praha, 1996. ISBN 80 – 85765 – 84 – 5 (Doplněk), ISBN 80 – 85270 – 63 – 3 (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR Praha)
- 4) Felcman, O. a kol.: Vláda a prezident, Období pražského jara (prosinec 1967 – srpen 1968), 1. vydání, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2000. ISBN 80 – 7239 – 077 – 5
- 5) Londák, L. Sikora, S. a kol.: Rok 1968 a jeho místo v našich dějinách, 1. vydání, Bratislava: Historický ústav SAV, 2009. ISBN 978 – 80 – 224 – 1095 - 3
- 6) Luňák, P.: Plánování nemyslitelného. Československé válečné plány 1950 – 1990, 1. vydání, Praha: nakladatelství Dokořán, s.r.o. a Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7363-155-0 (Dokořán), ISBN 978-80-7285-088-4 (ÚSD AV ČR)
- 7) Pauer, J.: Praha 1968, 1. vydání, Praha: Argo, 2004. ISBN 80-7203-558-4
- 8) Valenta, J.: Sovětská intervence v Československu 1968, 1. vydání, Praha: nakladatelství

Svoboda, 1991. ISBN 80-205-0213-0

9) Vondrová, J. Navrátil, J. a kol.: Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970, Prosinec 1967 – červenec 1968, 1. vydání, Brno: nakladatelství Doplněk, 1995. ISBN 80 – 85765 – 54 – 3

10) Vykoukal, Litera, Tejchman: Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944 – 1989, dotisk 1. vydání, Praha: nakladatelství Libri, 2004. ISBN 80-85983-82-6

Podpis studenta a datum

Schváleno	Datum	Podpis
Vedoucí bakalářského semináře		
Garant oboru		

Obsah

Úvod.....	9 - 10
1. Bibliografie.....	11 - 13
1.1 <i>Metodologie, rozsah a členění.....</i>	<i>13</i>
2. Počátky československé reformy a společnost.....	14 - 17
2.1 Obrodný proces a Pražské jaro.....	17 - 21
2. 2 Počátky kritiky.....	21 - 24
2. 3 Drážďanský tribunál.....	24 - 27
2. 4 Hrozba ozbrojeného zásahu a důvody.....	27 - 33
2.5 Obavy z nových změn.....	34 - 37
2. 6 Úloha Československa ve Varšavském paktu.....	37 - 43
Závěr.....	44 - 46
Seznam použité literatury.....	47 - 49
Seznam zkratek.....	50 - 51
RESUMÉ.....	52 - 54

Úvod

Vpád vojsk zemí Varšavské smlouvy do Československa v srpnu roku 1968 byl bezprostřední reakcí na demokratizační vývoj, který se v té době v ČSSR úspěšně vyvíjel a znamenal řadu reforem a změn v politickém systému. V Československu na počátku 60. let dochází k destalinizačnímu procesu a k rozchodu se Stalinovým kultem osobnosti. Tyto změny se dotkly i politického dění, neboť docházelo k výměnám na jednotlivých postech, z čehož vyplynulo postupné uvolňování, a doba, kdy lidé žili ve strachu z režimu, se začala vzdalovat. Změny se projevy i v hospodářství a jeho rozvoji, jelikož se uvolnily náklady na zbrojení a uvolněné finanční a materiální prostředky bylo možné použít do jiných směrů. Po dlouhé době se znovuobjevila svoboda slova a vyjadřování. K velkým změnám dochází v kulturním životě, kde největším rozvojem prošla československá kinematografie. Lidé znovu mohli veřejně hovořit o době první republiky a opět se dostávat k tématům, jakými byla např.: osobnost T. G. M.. Dochází také k otevřenému přiznání zločinů spáchaných v letech předešlých komunistickým režimem a k soudním rehabilitacím. Politickou proměnu zažívá samotná KSČ, která pod nátlakem a přívalem kritiky není schopna reagovat, a tak dochází k přijetí nového směru, reforem, kdy do čela strany vstoupil Alexandr Dubček a novou hlavou státu se stal Ludvík Svoboda. Jedním z největších přínosů té doby bylo bezprostředně zrušení cenzury a možnost vycestovat do zahraničí.

Avšak tato reformní československá snaha, ač vítána na západě kladně, se směrem na východ nesetkala s pochopením. Sověti měli velké starosti z československé demokratizace a následné ztráty sféry vlivu v Československu, přičemž se obávali, aby tato situace nebyla impulsem pro možný demokratizační proces v Maďarsku, Polsku, či NDR. Proto došli k přesvědčení, že po neuspokojivých rozhovorech s československým vedením musí proti Československu zasáhnout vojenskou silou, a zabránit tak možnému nepříznivému vývoji událostí uvnitř sovětského bloku. Na setkáních představitelů československého a sovětského vedení dochází k předání tzv. zvacích dopisů, pod které se podepsali někteří českoslovenští političtí představitelé. Na stranu Sovětů se postavili i komunističtí představitelé z Maďarska, Polska, NDR a Bulharska. Někteří z nich dost ostře vystupovali proti československým představitelům na setkání šesti zemí Varšavské smlouvy a napadali vnitropolitickou situaci v ČSSR. Sověti se rozhodli k poslednímu pokusu o vyřešení situace na setkání v Čierne nad Tisou, ale i zde dochází k předání tzv. zvacího dopisu a po odmítnutí sovětských požadavků Dubčekem dochází k definitivnímu rozhodnutí o vojenské intervenci. K vojenskému zásahu proti Československu vojsky Varšavské smlouvy dochází 21. srpna 1968, zúčastnila se ho

vojska Sovětského svazu, Polska, Maďarska, NDR a Bulharska. Naší snahou je zjistit, jakým způsobem dochází k vyostření situace, která měla za následek srpnovou okupaci Československa, jak probíhala jednotlivá setkání mezi vládními představiteli zemí Varšavské smlouvy, ale i to, kdo a jakým způsobem vznášel svoji kritiku proti československému vedení, zda byl skutečně hlavním problémem Akční program a nastupující demokratizační kurz v Československu. Na tyto a jiné otázky se bakalářská práce pokouší odpovědět. Snahou práce je nastínit postoje československých představitelů, ale i obavy ze strany Brežněva, Gomulky, Kádára, Ulbrichta a Živkova, kterým se nezamlouval československý reformní proces. Cílem práce je také vysvětlit vojenskou úlohu Československa v rámci sovětského bloku, což je možno považovat za jeden z důvodů srpnové intervence.

1. Bibliografie

Pro vyobrazení situace v Československu v období Pražského jara se budeme zabývat sekundární literaturou, která byla na toto téma zpracována soudobými historiky. Problematiku tohoto tématu zkoumali např. historikové Pauer a Benčík. Historik Jan Pauer nás ve své monografii Praha 1968 seznamuje s řadou doposud nezveřejněných informací, zabývajících se obdobím roku 1968 v Československu, neboť čerpá z nashromážděných archivních dokumentů, které byly po dobu komunistické éry utajeny před zraky veřejnosti a dostávají se na povrch až po pádu komunistických režimů v Evropě. Tyto archivní materiály se podařilo získat polistopadové Komisi vlády ČSFR, která analyzovala události z let 1967 – 1970. Archivní materiály pocházely z bývalých bulharských, československých, sovětských, polských a východoněmeckých archivů. Za pomoci těchto materiálů mohl historik Pauer detailně prostudovat celou historii a vývoj Pražského jara, včetně rodícího se konfliktu a závěrečné okupace vojsky Varšavské smlouvy v srpnu 1968. Autor nás ve své práci seznamuje i s rozhovory mezi československým vedením a ostatními představiteli zemí Varšavské smlouvy, kteří byli zainteresováni v kritice reformního procesu a následné okupaci Československa. Dále jsme obeznámeni s vývojem událostí v Československu, které vedly normalizačním směrem.

Obdobně jako v případě předešlého autora jsme se situací v letech 1967 – 1970 v Československu seznámili i v publikacích od historika Antonína Benčíka (Rekviem za Pražské jaro, V chapadlech Kremelské chobotnice, Operace „Dunaj“ Vojáci a Pražské jaro 1968), jenž čerpal z podobných zdrojů jako Pauer, neboť on sám byl v roce 1989 povolán do Komise vlády ČSFR, která se zabývala analýzou z let 1967 – 1970. Důležitou roli v této práci zastává ediční řada Prameny k dějinám československé krize 1967 – 1970, vydaná ve spolupráci Ústavu soudobých dějin a nakladatelství Doplněk. V práci jsou použity čtyři témata z této ediční řady, která by nám měla důkladně osvětlit problematiku tohoto období. Jedná se o Vojenské otázky československé reformy 1967 – 1968, na kterých se spolupodíleli autoři Benčík, A. Navrátil, J. Paulík, J., Dalším příspěvkem z této řady je od autorů Felcman, O. a kol. Vláda a prezident, Období pražského jara (prosinec 1967 – srpen 1968), jež nás seznamuje s vývojem Pražského jara z pohledu politického vývoje v tehdejší Československu. S pohledem na vnější vývoj z této ediční řady se zabývá Vondrová, J. Navrátil, J. a kol., ve svém příspěvku Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970, Prosinec 1967 – červenec 1968. Práce obsahuje i rozbor reformních záměrů a

komunistické strany, kterými se zabývali Vondrová, J., Navrátil, J., Moravec J. v příspěvku Komunistická strana Československa, Pokus o reformu, (říjen 1967 – květen 1968). Stejně tak by nás práce měla seznámit s reformním záměrem a jeho vývojem monografie od kolektivu autorů Londák, L. Sikora, S. a kol.: *Rok 1968 a jeho místo v našich dějinách*, taktéž příspěvkem pro tuto práci jsou Kořeny československé reformy od Karla Kaplana, jehož publikace se věnuje vztahu Československa k rozporům v sovětském bloku a vývoji československého hospodářství v období 1957 – 1967. Situaci v tehdejšímu Československu popisují Kocian, J., Pernes, J., Tůma, O. a kol., ve své knize České průšvihy aneb Prohry, krize, skandály a aféry českých dějin let 1848 – 1989. Náhled do politického dění nám umožňuje autobiografie od Z. Mlynáře pod názvem, Mráz přichází z Kremlu, jelikož autor samotný byl v té době politicky angažovanou osobou na předních postech. V práci jsou přítomny i texty od Jiřího Valenty z jeho publikace věnované Pražskému jaru pod názvem Sovětská intervence v Československu 1968. Práci doplňuje i text J. Hájka z publikace mající název 1968, zabývající se taktéž rokem 1968 v Československu. Nermalou roli v této práci má publikace od Petra Luňáka (Plánování nemyslitelného), která se zabývá otázkami postavení Československa v rámci Varšavského paktu, z čehož vyplynul sovětský požadavek na rozmístění sovětských vojsk na území Československa v 60. letech, a následně tento fakt ovlivnil i rozhodování v otázkách Pražského jara. Rozdělení světa na Východ – Západ, z něhož vyplynula účast Československa ve Varšavském paktu, je přítomna i v textu vydaném Ministerstvem obrany ČR: *Vojenská strategie*. Stejně tak se s tímto tématem seznámíme v textu od J. Fučíka, který se zabývá problematikou období Studené války a atomovou hrozbou ve své knize *Stín jaderné války nad Evropou*. Z cizojazyčného textu by nám měla vysvětlit vznik NATO jakožto protivníka Varšavského paktu práce od autorů Heiss, M. A. a Papacosma, S. V.: *NATO and the Warsaw Pact*. Pohled na Pražské jaro zvenčí by nám mohl odhalit sborník (*Bezpečnostní aparát, propaganda a Pražské jaro*), vydaný k mezinárodní konferenci pod patronací Ústavu pro studium totalitních režimů, na které řada historiků uvádí názory tehdejších vedení z řad zúčastněných států srpnové okupace, protože tato vedení si byla velmi dobře vědoma možného vývoje, který by následně zasáhl jejich země. Vnímání Pražského jara můžeme prostudovat také ve sborníku vydaném Ústavem pro soudobé dějiny (*Proměny Pražského jara*), jenž nás seznamuje s politicko - společenským vnímáním událostí v Československu v roce 1968. Nejenom s vývojem událostí v Československu, ale i v zemích účastnících se srpnové okupace, se můžeme seznámit, v publikaci *Východ – vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku* od autorů Vykoukala, Litery a Tejchmana. Autoři se zabývají moderními dějinami i tímto tématem. V jejich publikaci je možné přesně vyčístit dění v zemích

sovětského bloku a jejich vnímání Pražského jara.

K rozboru podrobného dění uvnitř samotné KSČ by nám měla posloužit publikace Dvě století střední Evropy od autora Křena, který ve své knize velmi detailně popisuje kompletní dějiny střední Evropy. K celkovému náhledu na vývoj událostí v Československu od roku 1967, přes srpnové okamžiky 1968, až po nastoupivší cestu k normalizačnímu směru, obsahuje ediční publikace od autora Emmerta, Rok 1968 v Československu, Výše uvedený seznam by nám mohl být nápomocen v analýzách týkajících se období před a v průběhu Pražského jara.

1.1 Metodologie, rozsah a členění

Metodologie bakalářské práce spočívá v uspořádání textu, který vychází z analýzy literatury od již uvedených autorů. Za použití rozboru jejich textu by nám práce měla vysvětlit situaci v Československu před rokem 1968, kde se pomalu začíná rodit proreformní směr. Jednotlivé publikace nám vysvětlují následný průběh Pražského jara a jeho následky, které dopadly pro Československo nepříznivě. Text nám při své analýze osvětluje postoj zvenčí, neboť československý reformní proces byl vnímán z různých pohledů. Hlavním předmětem bakalářské práce je studie a vývoj událostí, které vyústily okupací Československa vojsky Varšavské smlouvy v srpnu 1968. Ve svém rozsahu se práce zabývá převážně obdobím konce roku 1967 a událostmi do srpna 1968, je zde přítomen i faktor ovlivňující vývoj Pražského jara a to členství Československa ve Varšavském paktu, které mělo velký vliv při rozhodování zemí Varšavské smlouvy v československé otázce.

Téma je rozděleno do dvou kapitol. V jednotlivých podkapitolách jsme seznámeni s důvody vojenské intervence v srpnu 1968 v Československu, přičemž se následně dovídáme o prvních rozporech mezi československým vedením a zahraničními komunistickými představiteli, které vyústily vojenskou intervencí. Práce by nám měla osvětlit i vojenský význam Československa v rámci Varšavského paktu a obavy zemí účastnících se srpnové okupace Československa. Stejně tak se práce zabývá československými reformami a politickým vývojem na domácí scéně.

2. Počátky československé reformy a společnost

Období, kde bychom mohli hledat první zrod pokusu o socialismus s lidskou tvář, jsou tzv. zlatá šedesátá léta, která bezprostředně předcházela Pražskému jaru. Po smrti Gottwalda a Stalina docházelo u nás k uvolňování napětí až poté, kdy sovětský vůdce Nikita Chruščov veřejně apeloval na Stalinovy zločiny při příležitosti XX. sjezdu ÚV KSSS, konaného ve dnech 14. – 15. února 1956. „Ve čtyřhodinovém expresivním projevu nastínil relativně pravdivý, byť účelovosti nezbavený obraz Stalinovy vlády. Se značnou otevřeností hovořil o represáliích a likvidacích protivníků, i když jen o těch, které směřovaly proti stranické byrokracii. Soustředil se na charakterizování kultu osobnosti, tj. jen na osobní Stalinovu diktaturu.“¹ Po odchodu československých stalinistů z politického života se začaly poměry liberalizovat a uvolňovat. „Několik politických otřesů a změn v polovině šedesátých let přerůstalo v krizi režimu, kterou urychlovalo a prohlubovalo sílící reformní hnutí a touha stále větší části občanů po společenské reformě.“² Ovšem vnitropolitický vývoj a situace v Československu, se dostávají do svízelné situace, neboť začíná být toto dění ovlivňováno a sledováno vládnoucí garniturou z Moskvy. „Od roku 1964 vzniká pak paradoxní situace: za vlády Novotného, který je všeobecně pokládán za poslušnou moskevskou loutku (jeho lidová charakteristika zněla: Antonín Novotný, ke všemu ochotný), se nejenom v československé společnosti, ale i uvnitř KSČ a v mocenskopolitických strukturách teprve naplno rozvíjí protistalinská, reformně komunistická kritika, kterou v Moskvě naopak Brežněvova kamarila postupně stále zjevněji opouští, zatlačuje do pozadí, a restauruje stále více prvků stalinismu.“³ V Československu se rozvíjí hospodářský vzestup díky novým investicím, které byly uvolněny na úkor zbrojení z důvodu snižování mezinárodního napětí. Další velký mezník přichází již v roce 1960, kdy byla prezidentem Antonínem Novotným vyhlášena amnestie. Po mnoha letech bylo propuštěno mnoho lidí z řad inteligence, demokratů a odpůrců totality. Politický aparát si sice připouštěl určité uvolnění v národním hospodářství, ale ve veřejném životě, politice a dalších směrech mělo dojít k výraznému omezení. Vývoj událostí byl ovšem poněkud jiný. „Řešení ekonomických problémů si vynucovalo pozvolná liberalizační opatření i v dalších oblastech veřejného života, a tak se začaly uvolňovat i politické poměry. Postupná

¹ VYKOUKAL, LITERA, TEJCHMAN *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1991* (Praha: Libri. 2000) s. 305

² KAPLAN, K. *Kořeny československé reformy 1968* (Brno: nakladatelství Doplněk, 2002) s. 390

³ MLYNÁŘ, Z. *Mráz přichází z Kremle* (Praha: nakladatelství Mladá fronta, 1990) s. 81 - 82

demokratizace veřejného života se projevila zmírněním cenzury a ústupky v tzv. kádrové politice. Začaly se tisknout knihy dosud zakazovaných západních autorů a také základní díla vědních oborů, které ještě nedávno komunistický tisk označoval za buržoazní pavědu, jako například sociologii či informatiku. Na pultech knihkupeckých krámů se objevila nová díla českých a slovenských autorů, jejich vydání by v předchozích letech narazilo na nemalé potíže."⁴ V odborných časopisech a následně i v denním tisku se začínají objevovat texty kritizující nedávnou minulost v Československu. Na povrch vyplouvají i zakázaná témata jakými byla první republika, prezident T. G. Masaryk, českoslovenští legionáři a doba komunistické hrůzovlády let padesátých, která byla provázena silící kritikou, týkající se politických obětí a komunistické vládnoucí garnitury podílející se na těchto zločinech. „Nereagovat na tuto vlnu, přerůstající stále častěji do kritiky, nemohlo ani vedení KSČ, které bylo nuceno ustavit komisi pro revizi politických procesů; 22. srpna 1963 zveřejnilo výsledky její práce v denním tisku. Poprvé muselo veřejně přiznat, že se komunistická strana dopustila zločinů.“⁵ Mezi hlavní faktory, které se podílely na vývoji Pražského jara, musíme zařadit československé politické vedení, neboť právě ono hrálo v tomto období důležitou roli. Nemalé změny se odehrávají již před rokem 1968, jelikož v Československu dochází ke změnám na kádrových postech ve vedení KSČ, což vedlo následně k rozdělení ve vedení KSČ na dvě nepřátelené frakce. Ve druhé polovině 60. let se navíc objevují ve společnosti a na politické scéně požadavky na změnu ve způsobu, jakým fungoval politický život v Československu. A právě tento požadavek se stal jedním z hlavních reformních konceptů. „Určitý manévrovací prostor pro posilování kompetencí vlády vytvářelo rozhodnutí ÚV KSČ z ledna 1965 o přípravě zdokonalené soustavy řízení a jejím uvedení do praxe. Představovalo nástup k neortodoxní ekonomické reformě, která by při důsledném rozrušování dosavadního centrálního dirigismu mohla vést ke změnám jak v ekonomické praxi, tak v řídicích orgánech samotných a také v postavení vlády“.⁶

Počátky politické výměny v Československu jsou také důsledkem hospodářského krachu 3. pětiletky na počátku 60. let. Z tohoto důvodu se prezident Novotný rozhodl dát pokyn k vytvoření hospodářských reforem pod vedením profesora O. Šika. Nesmíme však

⁴ KOCIÁN, PERNES, TŮMA a kol. *České průšvihy aneb Prohry, krize, skandály a aféry českých dějin let 1848 – 1989* (Brno: Barrister & Principal. 2004) s. 281

⁵ KOCIÁN, PERNES, TŮMA a kol. *České průšvihy aneb Prohry, krize, skandály a aféry českých dějin let 1848 – 1989* (Brno: Barrister & Principal. 2004) s. 281

⁶ Felcman, O. a kol.: *Vláda a prezident, Období pražského jara (prosinec 1967 – srpen 1968)*, (Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2000) s. 9

opomenout fakt, že O. Šik vycházel z předešlého reformního procesu pod vedením ekonoma Rozsypala, jehož předešlá hospodářská reforma se nesetkala s pochopením. „K 1. lednu 1959 došlo ke spuštění reformních kroků, o rok později však došlo k direktivnímu zbrzdění. V roce 1961 byla Rozsypalova reforma odvolána, aniž došlo k jakékoliv analýze jejich faktických dopadů.“⁷ Šikovy hospodářské reformy byly schváleny v říjnu 1964, ale až po úpravách ze strany ÚV KSČ. Navíc účinnost těchto reforem byla ovlivněna kádrovou výměnou v Sovětském svazu, kde Chruščova ve vedení vystřídal Brežněv, přičemž dochází k omezení tohoto československého reformního hospodářského experimentu. „V roce 1965 odjel O. Šik do Moskvy, kde prezentoval své pojetí reformy. I zde došlo k ventilování averze sovětských představitelů vůči československým úmyslům. Jednoznačně proti vystoupili především vlivní sovětské národohospodáři Plotnikov a Babjakov.“⁸ Tento fakt se podepisuje na dalším vývoji v Československu, i přesto, že Šikův reformní pokus je skoro pozastaven, docházelo k jeho omezenému praktikování. „Postupně však nazrávalo ve straně i ve společnosti poznání, že jakákoliv reforma národního hospodářství nemá vyhlídky na úspěch, jestliže ji nebude provázet reforma politická.“⁹

Éru prezidenta Novotného však ovlivnila i jeho protislovenská politika, která neuznávala slovenský požadavek na vytvoření federálního státu, jenž byl podán představiteli slovenské kulturní fronty. Novotnému následně přitížilo i jeho vystupování. „Krátko po návratu z červencové dovolené v SSSR, kde si zřejmě nechal L. Brežněvem schválit nastoupený tvrdý kurz své politiky, svým hrubým a nekulturním chováním při oslavách 100. výročí založení slovenského lycea v Turčanském sv. Martině v roce 1867, které probíhaly 25. – 27. srpna v Martině, přilil oleje do ohně už beztak napjatých vztahů Čechů a Slováků, usilujících o státní rovnoprávnost v rámci Československa, o zvýšení pravomocí slovenských orgánů, o federativním uspořádání republiky. Všechny, kdož usilovali o splnění těchto požadavků, označil za stoupence buržoazního nacionalismu.“¹⁰ Rok 1967 je označován za mezník, neboť dochází k vytvoření opozice, která byla zaměřena proti prezidentu Novotnému, ale začínají se i formovat řady těch, kteří žádají proreformní kurz v Československu. Tyto

⁷ Londák, L. Sikora, S. a kol.: *Rok 1968 a jeho místo v našich dějinách* (Bratislava: Historický ústav SAV.v2009) s. 121

⁸ Londák, L. Sikora, S. a kol.: *Rok 1968 a jeho místo v našich dějinách* (Bratislava: Historický ústav SAV.v2009) s. 123

⁹ BENČÍK A. *Rekviem za Pražské jaro* (Třebíč:Tempo. 1998) s. 16

¹⁰ BENČÍK A. *Rekviem za Pražské jaro* (Třebíč:Tempo. 1998) s. 17

tendence zasáhly nejenom československou společnost, ale i jádro KSČ. „V září 1967 se konflikt přenesl i na stranickou půdu: Novotného protislovenskému útoku se vzepřel Dubček, který žádal rozšíření kompetencí slovenských orgánů a vyslovil zápalné heslo rozdělení funkcí, jež přímo směřovaly na prezidenta a stranického šéfa. V napjaté situaci elektrizované v říjnu velkou, (a tvrdě potlačenou) studentskou demonstrací v Praze se začal rozbíhat typický mechanismus politické krize komunistických režimů, totiž palácová vzpoura ve vedoucím grémiu strany.“¹¹ Situace na politické scéně dodala také na tendencích a zamyšlení se k úloze a vedení strany, k projednání vzniklé situace dochází v říjnu 1967 na zasedání pléna ÚV KSČ, kdy se diskutuje o problémech ve stranickém aparátu. „Ústřední výbor KSČ na svém říjnovém zasedání otevřeně a kriticky diskutoval na základě předložených materiálů o práci strany a projednával teze o postavení a úloze strany v současné etapě vývoje naší socialistické společnosti...Rozpory mezi členy předsednictva ÚV KSČ se projeví zejména v reagerci na diskusní vystoupení soudruha A. Dubčeka k práci strany a jejích vedoucích orgánů.“¹² Vše vyvrcholilo zasedáním ÚV KSČ v prosinci 1967 a v lednu 1968, kdy následně dochází k odstoupení Novotného z funkce 1. tajemníka a prezidenta. „Nástup A. Dubčeka na místo prvního tajemníka ÚV KSČ a doplnění předsednictva o 4 členy (2 z nich byli výraznými představiteli progresivní tendence) se staly bezprostředním výsledkem názorového střetnutí, k němuž došlo – poprvé od konce 20. let - na půdě ÚV KSČ a jež proběhlo a vyústilo jinak, než zamýšlelo dosavadní vedení, respektive vládnoucí skupina v něm.“¹³

2.1 Obrodný proces a Pražské jaro

Jak již bylo uvedeno, klíčovým momentem, který měl velký vliv na další vývoj událostí v Československu, bylo prosincové zasedání předsednictva ÚV KSČ a taktéž lednové zasedání předsednictva ÚV KSČ. „5. ledna plénum ÚV konečně přistoupilo k volbě nového prvního tajemníka. Předseda vlády J. Lenárt, stoupenec Novotného křídla, formálně navrhl A.

¹¹ KŘEN J. *Dvě století střední Evropy* (Praha: Argo, 2005) s. 756

¹² VONDROVÁ J. NAVRÁTIL, J. MORAVEC J.: *Komunistická strana Československa, Pokus o reformu, říjen 1967 – květen 1968*, (Brno: Doplněk, 1999) s. 116

¹³ Hájek J. *1968* (Praha: nakladatelství Logos, 1994) s. 15

Dubčka. V duchu komunistické jednomyslnosti pro něj hlasovalo všech 166 členů ÚV.¹⁴ Po nástupu Dubčka do vedení strany dochází k rozdělení KSČ na dvě frakce, a to na reformisty a konzervativce, jelikož ne všichni sdíleli nadšení z plánovaných reforem, které obnášely i výměnu na předních postech ve straně, protože po odstoupení prezidenta Novotného z funkce 22. 3. 1968 dochází k vlně vyslovování nedůvěry od okresních organizací až po ÚV KSČ a je přítomno množství rezignací na jednotlivých postech ve státním aparátu. „Po rychlém obsazení uvolněného prezidentského úřadu volbou armádního generála L. Svobody 30. března pokračoval rozsáhlý pohyb prakticky ve všech významných stranických a státních funkcích.“¹⁵ Nové stranické vedení v čele s Alexanderem Dubčkem se následně připravuje na dubnové zasedání ÚV KSČ, kde má být objasněna další kádrová výměna na nižších postech a hlavně mělo dojít ke schválení Akčního programu, který měl být průvodcem československých reforem.

„Nejdůležitější programové dokumenty Pražského jara Akční program a vládní prohlášení z dubna 1968 skýtají obraz rozsáhlé přestavby stávajícího systému.“¹⁶ Poté, co byl přijat Plénem ÚV KSČ Akční program, dochází k naplnění politických změn, které obsahovaly ekonomickou reformu, svobodu a demokratizační prvky. Toto období nazývané obrodným procesem bylo provázeno i rekonstrukcí vlády, jejímž předsedou byl jmenován O. Černík, na místo místopředsedy vlády byl dosazen autor československých reformních záměrů O. Šik a předsedou Národního shromáždění se stal J. Smrkovský. Z této situace vyplývá, že Dubček a jeho reformátoři obsadili hlavní stranické a státní funkce. Jediné důležité místo, které byli reformátoři nuceni uvolnit, byl post náměstka pro státní bezpečnost StB, kam byl dosazen prosovětsky orientovaný Viliam Šalgovič. Moskva potřebovala mít na tomto postu „svého muže“ a velmi protestovala proti funkci, která byla přidělena Pavlovi. „V polovině května Pavel přikročil k prosazování naprosto bezprecedentních změn vyplývajících z Akčního programu. StB a další represivní složky začaly ztrácet své dosavadní výsadní postavení státu ve státě. Přípravovala se jejich reorganizace, vzájemné oddělení a přeměna na samostatné orgány s jasně vymezenými úkoly a kompetencemi, navíc kontrolované vládou a parlamentem. Začala demontáž policejního státu.“¹⁷ Dubčkovovo vedení se po schválení Akčního programu dostává pod palbu kritiky zemí Varšavského paktu,

¹⁴ EMMERT F. *Rok 1968 v Československu* (Praha: Vyšehrad. 2007) s. 8

¹⁵ FELCMAN, O. a kol.: *Vláda a prezident, Období pražského jara (prosinec 1967 – srpen 1968)*, (Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2000) s. 12

¹⁶ PAUER J. *Praha 1968* (Praha: Argo. 2004) s. 24

¹⁷ EMMERT F. *Rok 1968 v Československu* (Praha: Vyšehrad. 2007) s. 18

následná kritika československého pokusu o „socialismus s lidskou tváří“ je natolik vyhrocena, že českoslovenští vládní představitelé jsou nuceni situaci v Československu projednávat na setkáních se Sověty, ale i s ostatními představiteli zemí Varšavského paktu (viz. 2. 4). „Reformní komunisté vtělili svoje pluralistické pojetí socialismu s *lidskou tváří* do Akčního programu, který byl po počátečním váhání přijat v dubnu 1968 jako magna charta nového dubčekovského vedení. Jako hlavní body ve vnitřní politice stanovil rozšíření vnitrostranické demokracie; poskytnutí více autonomie státnímu aparátu, jiným politickým stranám a parlamentu; obnovení občanských práv (například svobody shromažďování a spolčování) a energetičtější pokračování v politických rehabilitacích; upravení vztahu Čechů a Slováků v rámci federálně organizovaného státu; hospodářskou reformu.“¹⁸ Dubčekovo vedení se muselo potýkat i s vnitřním problémem na domácí půdě, neboť československý vládní aparát nebyl nikdy jednotný a byla zde přítomna skupina konzervativců, která nesdílela stejný názor na polednový vývoj v Československu. „Při přestavbě vedení strany v dubnu 1968 se sice jak do předsednictva, tak do sekretariátu ÚV KSČ dostala řada reformistů (F. Kriegel, J. Smrkovský, J. Špaček, Č. Císař, Z. Mlynář a V. Slavík), kteří tam zastávali důležité funkce, ale početně měli politicky konzervativní členové vedení až do intervence v srpnu 1968 převahu.“¹⁹ Z tohoto vyplývá otázka k zamyšlení, proč se konzervativní část politického vedení, byť nesympatizovala s reformním kurzem, nedokázala tomuto polednovému vývoji postavit. Na straně reformistů zřejmě stál rozhodující fakt, a to masová podpora obyvatelstva, která byla přítomna např. při kritice zemí Varšavského paktu, která odsoudila Vaculíkovu prohlášení Dva tisíce slov, ale i bezpočet ohlasů dávajících znát podporu Dubčekovi a jeho vedení před schůzkou se Sověty v Čierné nad Tisou. „Prohlášení Dva tisíce slov vzbudilo obrovský ohlas doma i v zahraničí. Většina společnosti si začínala uvědomovat, že nastoupené změny nejsou nezvratné a že nedávno obnovené svobodě hrozí vzrůstající vnější i vnitřní nebezpečí, od Sovětů i od domácích konzervativců. KAN a některé další společenské organizace prohlášení podpořily.“²⁰ Petici podporující československé reformní vedení při setkání se Sověty v Čierné nad Tisou podepsaly dokonce miliony občanů v Československu.

Největší obavy konzervativci měli z chystaného mimořádného zářijového sjezdu ÚV KSČ, protože mělo dojít k nové volbě do ÚV. Biřák, Kapek, Kolder, Indra a Švestka, se velmi strachovali o své posty, jelikož zářijové zasedání by je zřejmě nezvolilo kvůli jejich

¹⁸ VALENTA, J. *Sovětská intervence v Československu 1968* (Praha: nakladatelství Svoboda, 1991)s. 18

¹⁹ PAUER J. *Praha 1968* (Praha: Argo. 2004) s. 26

²⁰ EMMERT F. *Rok 1968 v Československu* (Praha: Vyšehrad. 2007) s. 22, 23

odmítavým postojům k reformnímu směru. Východiskem pro konzervativce bylo spojení se Sověty, za jejichž pomoci by zůstali po zklidnění situace v Československu stále na vedoucích místech. Právě toto spojení vyvrcholilo všudypřítomnou kritikou československých reformistů při setkáních mezi československým vedením a Sověty, nebo i při setkáních zemí Varšavského paktu, která byla zasvěcena kritice a hledání východiska.

Sověti si byli sami vědomi, že potřebují nalézt uvnitř KSČ tzv. zdravé jádro, které by s nimi spolupracovalo. „Hledání zdravých sil uvnitř KSČ bylo v květnu už v plném běhu. Počátkem května se Kolder a po něm i Indra sešli s polskými stranickými představiteli. Během návštěvy vysokých sovětských důstojníků v témže měsíci Kolder upomínal své sovětské partnery, že by měli bezodkladně poslat do země své jednotky.“²¹ V květnu dochází i k zasedání sovětského politbyra, které se zabývá československým politickým vedením. „Během zasedání politbyra telefonoval Šelest a referoval o tom, jak hodnotí situaci Biľak, který byl 2 dny před tím na Ukrajině. Biľak byl toho názoru, že všechno včetně apoštola Dubčeka půjde k čertu, neudělá-li se do měsíce v zemi pořádek. Už se poptával, zda by on a jeho soudruzi nemohli v takovém případě dopravit své rodiny do bezpečí v ukrajinském Užhorodu.“²² Z těchto jednání jasně vyplývá skutečnost, že konzervativci se snažili za každou cenu udržet ve vedení i za cenu přítomnosti sovětských vojsk na našem území. Konzervativci celou protireformní akci završili předáním zvacích dopisů, které měly ospravedlnit zásah zemí Varšavské smlouvy v Československu (viz. 2. 4).

Dubčekovi reformisté si byli dobře vědomi problémů, které vycházely z kritiky zemí Varšavské smlouvy, ale i z domácího konzervativního jádra. Cílem reformistů byla snaha o nalezení východiska, ale zároveň jim bylo jasné, že rozjetý reformní kurz v zemi jen tak rychle nepozastaví, jelikož společnost nebyla ve většině ochotna nastoupit před lednovou cestu. Komunistické vedení chtělo pomocí stranického aparátu dohlížet na průběh reformu a v září na chystaném stranickém sjezdu konsolidovat poměry ve straně a v zemi. Československé vedení mělo záměr také omezit vliv a volnost médií, ale i zamezit aktivitám politických klubů. „Váhavý, kolísavý a retardační postoj vedení KSČ v dubnu a květnu se odrazil i v tradičním žargonu tehdejších stranických usnesení, v nichž se začal klást důraz na narůstající hrozbu „zprava“. K mocenskému zásahu však Dubček a jeho stoupenci nebyli s to se umírnit a zdušit i aktivity politických klubů. Návrat „obrodného procesu“ do kolejí

²¹ PAUER J. *Praha 1968* (Praha: Argo. 2004) s. 92

²² PAUER J. *Praha 1968* (Praha: Argo. 2004) s. 93

stranicky kontrolované reformy shora měl napomoci i nový cíl, totiž na září připravovaný stranický sjezd, který měl situaci ve straně a v zemi konsolidovat, a jímž měla být obroda završena.²³ Ovšem tato snaha je přijata s odporem. Následný vývoj událostí však zamezil Dubčekovi a jeho plánu prosadit umírněnější kurz na zářijovém zasedání ÚV KSČ. Dubček a jeho reformisté se snažili uklidnit Sověty a jejich mínění o situaci v Československu, ale toto počínání je zbytečné, neboť o budoucnosti Československa bylo již rozhodnuto. Blížil se 21. srpen 1968.

2. 2 Počátky kritiky

Důvody vojenské intervence vojsky Varšavské smlouvy do Československa ze dne 21. srpna 1968 vycházely z požadavků a kritiky tehdejších komunistických představitelů ze zemí socialistického tábora, jimž se příliš nezamlouval nový kurz, který se úspěšně rozvíjel v tehdejší Československu. „Sověti začali kritizovat vývoj v ČSSR už v době, kdy byl Novotný ještě prezidentem, a půl druhého měsíce před tím, než vyšel *Akční program*. Na intenzivní sovětské vměšování do československých vnitřních záležitostí, které se datovalo ode dnů, kdy se Novotný pokusil pozváním Brežněva do Prahy v prosinci 1967 neúspěšně upevnit s jeho pomocí své otřesené postavení prvního tajemníka, se až příliš pohlíželo prizmatem proslulého Brežněvova výroku *Eto vaše dělo* (To je vaše věc). Brežněvova nechť podpořit v Praze roku 1967 setrvání Novotného ve funkci prvního tajemníka ÚV KSČ však vůbec neznamenala, že by se sovětské vedení zříkalo rozhodujícího vlivu na další vývoj. Z řady svědectví jasně vyplývá, že se Brežněv za své návštěvy snažil uhasit konflikt ve vedení strany a ÚV KSČ s tím, že se má *prozatím zajistit zachování statu quo*“²⁴. Sovětské vedení mělo nemalé obavy z nově se rodícího politického kurzu v Československu a o to více u sovětského vedení narůstalo znepokojení, aby tento nový kurz neměl vliv na ostatní komunistické země sdružené ve Varšavském paktu, z čehož by mohlo následně dojít ke ztrátě mocenského vlivu v Československu, ale i v Maďarsku, Polsku, či NDR.

„Vývoj událostí v Československu, útěk generála Šejny a opodstatněná obava z možného vyzrazení utajovaných skutečností, ohrožujícího bezpečnost Varšavského paktu, sebevražda náměstka ministra národní obrany generála Janka, celkově rozkolísaná situace v čs. armádě, náhlá výměna základního velitelského kádru čs. armády (bez konzultace

²³ KŘEN J. *Dvě století střední Evropy* (Praha: Argo. 2005) s. 761

²⁴ PAUER J. *Praha 1968* (Praha: Argo. 2004) s. 34

s Moskvou!), stejně jako rozsáhlá výměna kádrů na nejvyšších stranických a státních postech, ale hlavně přijetí Akčního programu vyvolaly v Moskvě prudkou reakci“.²⁵

Hledání příčin kritiky komunistických představitelů československých reforem a obrodného procesu jsou různého charakteru. Musíme si uvědomit, že každá ze zúčastněných zemí srpnové okupace Československa měla jiný pohled na československou otázku. Kritika byla ovlivněna momentální situací v dané zemi, ale i dokonce jejím nedávným vývojem (viz. 2.5). Mezi prvními kritiky československého reformního kurzu byl již v roce 1967 samotný prezident Novotný, neboť se dostává do konfliktu s Dubčekem, který ho obvinil ze spoluzodpovědnosti na represích v letech předešlých. Novotný se snažil svoji mocenskou pozici udržet i za cenu kritiky vývoje domácí politické scény, k čemuž také dochází při návštěvě Brežněva v prosinci 1967 v Praze. Ale jeho pokus vychází naprázdno, neboť Brežněv chtěl urovnat vnitřní politické problémy v Československu a to i za cenu obětování Novotného. Mimo jiné o tom vypovídá záznam z vystoupení Brežněva ze dne 9. prosince 1967 při příležitosti schůzky s předsednictvem ÚV KSČ. *Nepřijel jsem, abych se zúčastnil řešení vašich otázek. Nedělám to, a vy si je jistě sami dokážete vyřešit.*²⁶

Za zlomový okamžik se dá označit lednové plénum ÚV KSČ, na kterém se funkce prvního tajemníka ÚV KSČ ujímá A. Dubček a ke slovu se dostává jeho proreformní směr obsahující plno demokratizačních prvků, jež měly změnit československou společnost. Toto počínání se ovšem dostává okamžitě do roztržky s Moskvou a dochází k prvním výhrůžkám, kdy ruský velvyslanec Červoněnko informuje o dění v ČSSR Moskvu a následně z jeho strany dochází k nátlaku na československé politické vedení. „Poté, když diskuze na prosincovém a lednovém plénu ÚV KSČ získala kacířské rysy, začal sovětský velvyslanec v Praze Červoněnko bít v Kremlu na poplach a podnikl několik pokusů upevnit otřesené pozice Novotného. Použil při tom i nátlaku vysokých vojenských představitelů. Pod dojmem hrozícího národního rozštěpení československé armády přišel Červoněnko už na začátku ledna 1968 s tezí, že pokud se do politické krize vmísí československá armáda, může to vést k občanské válce, a budou-li *liberalistické síly* v KSČ dál pokračovat ve svém počínání, bude muset zasáhnout sovětská armáda.“²⁷

²⁵ BENČÍK A. *Rekviem za Pražské jaro* (Třebíč:Tempo. 1998) s. 35

²⁶ VONDROVÁ, J. NAVRÁTIL, J. a kol.: *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970, Prosinec 1967 – červenec 1968*,(Brno: Doplněk, 1995) s. 31

²⁷ PAUER J. *Praha 1968* (Praha: Argo. 2004) s. 34

Na konci roku 1967 a do poloviny roku 1968 dochází k řadě setkání, která měla urovnat poměry v Československu, a tím pádem zamezit možnost přeměn uvnitř socialistického tábora. Českoslovenští vládní představitelé v čele s Alexandrem Dubčekem se dostávají do střetu se sovětským vedením, ke kterému se s kritikou přidávají i Bulhar Živkov, východoněmecký předák Ulbricht a polský představitel Gomułka. Maďarský představitel Kádár se zpočátku k situaci staví zdrženlivě, neboť on sám chápal československý problém nejlépe, jelikož si byl moc dobře vědom nedávných maďarských událostí a problémů, které obsahovaly maďarské události v roce 1956. Zpočátku dochází ke kladnému vnímání situace a proreformních politiků v čele s Alexanderem Dubčekem, který se snaží pro svůj přeměnný proces nalézt pochopení u svých komunistických sousedů. „Pro Maďarsko byla tato problematika klíčová, protože na československém vývoji a sovětském postoji k němu závisel také osud jeho reformu.“²⁸ Kádár i přes určité pochopení vůči československým představitelům, nemohl zapomenout na zdůrazňování rizik a náležitostí, kterých by se reformy měly vyvarovat a bez kterých by se neměly obejít.

Následuje sled událostí, při kterých je již veřejně přítomná kritika ze strany SSSR a zbývajících členských zemí Varšavského paktu, která směřovala proti Československu a československým politickým představitelům. Již v lednu 1968 zasedá sovětské politbyro, přičemž je rozebírána politická situace v Československu a rozhovory s vedením NDR a Polska, které se zabývaly československou otázkou.

K prvním nesouhlasům k dění v Československu dochází ze strany Brežněva při příležitosti 20. výročí února 1948, kdy skupina československých komunistů vytvořila komisi, která měla veřejně přiznat chyby a nové záměry KSČ. Brežněv vystoupil proti užití tohoto textu a kritizoval samotného Dubčka. „Zatímco se v tomto uzavřeném kruhu začalo pomalu a důkladně pracovat, měl Dubček první obrysy reformních záměrů přednést v projevu k 20. výročí Února 1948. Námitkám, které Brežněv při své další návštěvě v Praze vznesl, Dubček ustoupil, jeho projev ztratil barvu a příliš se neodlišil od tradiční rétoriky, kterou bylo prezentováno i lednové plénum, což straně i veřejnosti imputovalo dojem, že šlo o pouhou osobní výměnu ve špičkách režimu.“²⁹ Brežněvův zájem o československé reformní záměry stoupl po příchodu Dubčka na politickou scénu, neboť Dubček otevřeně a o všem na setkáních Brežněva neinformoval.

²⁸ VYKOUKAL, LITERA, TEJCHMAN *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1991* (Praha: Libri. 2000) s. 530

²⁹ KŘEN J. *Dvě století střední Evropy* (Praha: Argo. 2005) s. 758

Po únorovém střetu mezi Brežněvem a Dubčekem se začínají stále více ozývat Gomulka s Ulbrichtem, kteří naléhali na Brežněva a na nutnost řešení československého problému. Zajisté k tomu přispěl i fakt, že došlo k nejednomu znepokojivému zjištění v průběhu sovětského pobytu v Praze právě při oslavách 20. výročí Února, což je uvedeno v informaci delegace KSSS o pobytu delegací bratrských zemí na oslavách 20. výročí Února: „*Nejvíce však sovětské soudruhy vzrušilo, že v obchodě Sovětská kniha na Václavském náměstí byl volně vyložen časopis „Posev“ vydávaný emigrantskými protisovětskými kruhy v západním Německu, který byl sovětským občanům, když jej chtěli koupit, bezplatně předán.*“³⁰

Po událostech v únoru 1968 dochází k setkání, na kterém je přítomna otevřená kritika československého reformního kurzu, směřující k československým vládním představitelům. „Na schůzce poradního výboru Varšavské smlouvy konané 6. a 7. 3. 1968 v Sofii, jíž se v československé delegaci zúčastnili kromě Dubčeka jen 2 konzervativní ministři Novotného éry, sovětsští předáci znovu kritizovali situaci v Československu. Straničtí šéfové Živkov, Kádár a Gomulka byli velmi znepokojeni a požadovali odpovídající protiopatření.“³¹

2. 3 Drážďanský tribunál

Komunistickým představitelům zemí Varšavské smlouvy se naskytla příležitost ke kritice československého vedení a jeho proreformního kurzu při zasedání 6 států Varšavské smlouvy o RVHP, konané v Drážďanech v NDR dne 23. března 1968. Drážďanská schůzka byla poznamenána faktem, že její původní smysl byl ekonomického charakteru, neboť s tímto vědomím na ni odjížděla československá delegace. Ale místo toho se zde československá delegace setkává s mocenskopolitickým nátlakem a eventuální hrozbou vojenského zásahu. „Československé účastníky této schůzky – A. Dubčeka, O. Černíka, J. Lenárta, D. Koldera a V. Biřáka – kteří přijeli do Drážďan s představou, že se zde bude hovořit o ekonomických otázkách, čekalo již při příchodu do jednací místnosti první překvapení v podobě početné generality sovětské a východoněmecké armády. V zápětí byli nuceni vyslechnout z úst

³⁰ VONDROVÁ, J. NAVRÁTIL, J. a kol.: *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970, Prosinec 1967 – červenec 1968*, (Brno: Doplněk, 1995) s. 55

³¹ PAUER J. *Praha 1968* (Praha: Argo. 2004) s. 35, 36

Ulbrichta, Gomulky, Brežněva a Kosygina i poněkud umírněnějšího Kádára zdrcující kritiku na adresu reformního procesu.³² Ulbricht zde veřejně vystupoval proti československým vládním představitelům s odvoláním na vnitřní problémy v Československu, přičemž apeloval na ostatní země Varšavské smlouvy a na adresu některých zúčastněných vytýkal jejich nestrannost v řešení tohoto problému. Jeho výtky směřovaly zejména k rumunské straně, která se nehodlala zabývat československým vnitřním problémem.

Kritika vedoucích představitelů zemí Varšavské smlouvy se zaměřovala na Akční program, demokratizaci země, výměnu funkcionářů v Československu, odsouzení hrůzovlády padesátých let a mnohé další faktory, které měly následně napomoci tomu, že Československo bude odtrženo z komunistického bloku, přičemž toho mělo být dosaženo za pomoci kontrarevoluce a pravicových antisocialistických sil, kterým se dle „drážďanského tribunálu“ daří v Československu rozvíjet svoji činnost.

Drážďanské zasedání kromě kritiky přineslo i jiné momenty, neboť československá vládní delegace se poprvé setkává i s hrozbou vojenského zásahu armádami Varšavského paktu proti Československu. Největší kritika a výhružky směřovaly k československému vedení od Ulbrichta a Gomulky. „Buď bude v Praze pořádek, nebo musíme udělat rozhodná opatření!“ řekl mj. Ulbricht ve svém vystoupení. *Vážně vás varujeme, udělejte si pořádek*, řekl v závěru.³³ K zamyšlení zůstává proslov polského předáka Gomulky, neboť jeho kritika se neopírala o žádné argumenty. „A jestliže většina diskutujících se alespoň snažila své výtky věcně dokládat, pak obsahem W. Gomulky bylo především hrubé a arogantní obviňování čs. vedení z neschopnosti a nezkušenosti.“³⁴ Přitom byl Gomulka obeznámen s Dubčkovými záměry, ale odmítl jakoukoliv snahu o spolupráci mezi komunistickými stranami Československa, Maďarska, Polska, Rumunska a Jugoslávie, kterou navrhoval Dubček. Gomulka se z pochopitelných důvodů nehodlal těmito záměry zabývat, neboť si byl také vědom vlastních problémů v Polsku (viz. 2.5). A tak i nadále sdílel obdobný názor na československou otázku jako již zmiňovaný Walter Ulbricht.

Brežněvův postoj vychází na světlo při setkání s O. Černíkem, kterému se vyjadřuje na otázku k účasti vojenských hodnostářů na schůzce tím, že jejich přítomnost je nutná k upozornění na možná východiska, ke kterým by mohlo dojít ohledně problémů uvnitř Československa. „Brežněvův neomalený náznak při drážďanské schůzce měl již docela jinou dimenzi než Červoněnkovo obecné prohlášení o připravenosti SSSR intervenovat, pronesené

³² BENČÍK A. *V chapadlech kremelské chobotnice* (Praha: Mladá fronta, 2007) s. 83

³³ BENČÍK A. *Rekviem za Pražské jaro* (Třebíč:Tempo. 1998) s. 32

³⁴ BENČÍK A. *Rekviem za Pražské jaro* (Třebíč:Tempo. 1998) s. 33

na přelomu roku. A to nejen proto, že tuto hrozbu vyslovil první tajemník KSSS, ale také proto, že byla součástí všestranné kritiky československé politiky.³⁵ Jediný Kádár, ač byl zpočátku také kritický k československé delegaci, nakonec volí umírněnější kurz a dochází z jeho strany k poděkování za výklad a vyjádření o situaci v Československu A. Dubčekovi, dokonce připouští i to, že drážďanská schůzka měla být původně jiného charakteru. Samozřejmostí je i to, že obsah drážďanské schůzky zůstává veřejnosti utajen a ta je informována o drážďanském setkání, které se zabývá ekonomickými záležitostmi. Po kritice ze strany zde přítomných představitelů se československé vedení v čele s Alexanderem Dubčekem dovolává porozumění a ujišťuje přítomné o tom, že KSČ má domácí politickou scénu a dění pevně v rukou. „Brutální Brežněvova kritika a temné hrozby mocenského zásahu (tehdy se v SSSR začala i příprava eventuální vojenské intervence) změnila schůzku v jakýsi soudní tribunál nad představiteli KSČ.“³⁶ Výsledkem tohoto jednání ale nebylo nalezení východiska a nápravy, která byla v Moskvě očekávána, neboť československé vedení nebylo schopno nově se rodící reformní směr zastavit a přejít k promoskevsky orientované politice. Dochází k jakémusi přehlížení vážnosti situace. Od konání schůzky v Drážďanech se politika zemí Varšavské smlouvy změnila. „Jestliže se představitelé pětky domnívali, že drážďanská schůzka reformní Dubčekovo vedení zastraší a odradí od pokračování v nastoupeném kurzu, pak následující dny je rychle vyvedly z omylu.“³⁷ Situaci vystihuje i vystoupení Alexandra Dubčeka na dubnovém zasedání ústředního výboru KSČ z 1. 4. 1968, kde se vyjadřuje ke schůzce konané v Drážďanech. „*Je třeba říci, že současná stanoviska ÚV KSČ k vývoji v naší republice i k otázkám vzájemné spolupráce přijali představitelé socialistických zemí i ústřední výbory jejich stran na poradě s porozuměním. Diskuzi i výměnu názorů je třeba chápat tak, že i nadále bude tu platit zásada nezasahovat do vnitřních záležitostí druhých stran.*“³⁸ Sled událostí posunul hranice rozhodování členů „pětky“ v otázce československého proreformního kurzu dalším směrem, neboť v Československu dochází nadále k pokračování v duchu Dubčeka kurzu, českoslovenští politici se vůbec nepoučili z drážďanského setkání a následné přijetí řady změn se podepsalo k velmi negativnímu vnímání dění v Československu ze strany Sovětského svazu a jeho satelitů. „Sovětská reakce byla okamžitá

³⁵ PAUER J. *Praha 1968* (Praha: Argo. 2004) s. 37

³⁶ KŘEN J. *Dvě století střední Evropy* (Praha: Argo. 2005) s. 760

³⁷ BENČÍK, NAVRÁTIL, PAULÍK *Vojenské otázky československé reformy 1967-1968* (Brno:Doplňek, 1996) s. 14

³⁸ VONDROVÁ J. NAVRÁTIL, J. MORAVEC J.: *Komunistická strana Československa, Pokus o reformu, říjen 1967 – květen 1968*,(Brno: Doplňek, 1999) s. 256

a razantní. Situace v Československu se stala předmětem narychlo připraveného jednání ÚV KSSS ve dnech 9. – 10. dubna. Jeho základní myšlenkou bylo nepřipustit odchod Československa ze sovětského vojenského bloku.³⁹ Tímto okamžikem dochází ze strany Sovětského svazu k plánování ozbrojeného zásahu v Československu, což lze dohledat v hlášení velitele sovětských vojsk v Maďarsku, generála K. Provalova z 22. září 1968. „*Příprava na vojenskou operaci Dunaj začala po příjmu direktivy ministra obrany GOU/1/87654 z 8. 4. 1968, která nařizovala vytvořit z Jižní skupiny vojsk skupinu Jih i její úkoly.*“⁴⁰ Lze tedy tvrdit, že původní záměr schůzky konané v Drážďanech bezesporu vyšel naprázdno, neboť počinání československých reformistů v čele s Dubčekem dalo signál vedení Sovětského svazu a dalším zúčastněným k přijetí razantnějších opatření.

2. 4 Hrozba ozbrojeného zásahu a důvody

Za jeden z hlavních faktorů ovlivňující kritiku Pražského jara byl bezesporu Akční program, který byl přijat dubnovým plénem ÚV KSČ. „Akční program je označován jako základní prvek Pražského jara, který vychází z odmítavého postoje a kritiky let minulých, ukazuje na důvody společenské krize a je velmi kritický k pojmání socialismu v předešlých letech a přítomných chybách, které ovlivnily vývoj v Československu. Proto také základní myšlenkou a konkrétním obsahem Akčního programu je prosazení socialistické demokracie v řízení všech stránek života čs. společnosti a zajištění všech demokratických práv pro každého jednotlivého občana: svobody projevu, shromažďování, spolčování a pohybu atd.“⁴¹ KSČ vycházela z toho, že nebude mít vedoucí úlohu vládní strany a moci ve státě, ale že bude právě ona co nejvěrněji sloužit čs. lidu a rozvoji ve společnosti a ve státě, přičemž má dojít k zpřístupnění státní moci za pomoci všech politických organizací. Je samozřejmé, že tento počin se nemohl ani v nejmenší míře zamlouvat v ostatních zemích Varšavské smlouvy, kde panovaly jiné poměry. Poukazuje na to i fakt, že po přijetí Akčního programu dochází k odeslání zprávy a varování do Moskvy od sovětského velvyslance v Československu

³⁹ BENČÍK, NAVRÁTIL, PAULÍK *Vojenské otázky československé reformy 1967-1968* (Brno:Doplněk, 1996) s. 14

⁴⁰ BENČÍK, NAVRÁTIL, PAULÍK *Vojenské otázky československé reformy 1967-1968* (Brno:Doplněk, 1996) s. 15

⁴¹ BENČÍK A. *V chapadlech kremelské chobotnice* (Praha: Mladá fronta, 2007) s. 85

Červoněnka. „Akční program byl přijat plénem ÚV KSČ na samotném počátku dubna a již 7. dubna odesílá sovětský velvyslanec Červoněnko do Moskvy L. Brežněvovi alarmující tajnou zprávu o průběhu a výsledcích dubnového pléna.“⁴² Po odeslání dochází v Moskvě k reakcím, které mají na starost průběh událostí v Československu, a podle sovětského vedení nesmí dojít k „ohrožení socialismu“ a odtržení Československa od „socialistického společenství“. V Moskvě dochází k zasedání ÚV KSSS, přičemž hlavním tématem je československá otázka.

Výsledkem tohoto zasedání byl také dopis zaslaný Brežněvem A. Dubčekovi, ve kterém se snaží o domluvu a dává najevo své velké znepokojení nad vývojem situace v Československu. „Druhý den po skončení tohoto zasedání (11. dubna) poslal L. Brežněv A. Dubčekovi osobní dopis, v němž se stylizoval do role starostlivého otce, vyjádřil vážné znepokojení nad vývojem v Československu: *„Chci Ti otevřeně říci, že jak v mém vystoupení, tak i ve vystoupení dalších soudruhů byla věnována pozornost a bratrské znepokojení nad vývojem situace v Československu...Řeknu otevřeně, že mě znepokojuje situace KSČ. Jestliže se každý den setkáváš s dokumenty a fakty hrozné války, kterou proti nám vede třídní nepřítel v ohromných rozměrech prostřednictvím rozvědky, propagandy, diplomacie i jinak, neodbytně se vnucuje na mysl, že my komunisté musíme být bdělí a jednotní...“* V závěru dopisu pak vyzývá, aby vedení KSČ projevilo jednotu v boji s revizionistickými, protisocialistickými živly, kterým je třeba uzavřít cestu k ovlivňování vývoje událostí.“⁴³ Sovětské vedení se po již druhý den po odeslání Červoněnkovi alarmující zprávy rozhoduje a dochází k myšlence vojenské intervence, která měla zabránit možné kontrarevoluci. „Několik vysokých sovětských armádních činitelů, ale i řada historiků, shodně uvádějí či potvrzují, že 8. dubna 1968 vydal ministr obrany SSSR maršál Grečko a náčelník generálního štábu Sovětské armády maršál M. V. Zacharov přísně tajnou direktivu k okamžitému zahájení příprav k vojenské operaci Dunaj, tj. k přípravě eventuální vojenské intervence proti Československu.“⁴⁴ Tyto a jiné informace o možném vojenském obsazení Československa však neujdou pozornosti čs. diplomatům. „Tak např. podle informace čs. zastupitelského úřadu v Budapešti bulharský velvyslanec Pangelov prohlásil, že diplomaté socialistických zemí se shodují v názoru, že socialistické země nebudou váhat použít ozbrojené násilí v případě náznaku odtržení Československa ze svazku socialistického společenství.“⁴⁵ . Polská strana začala dávat také najevo své odhodlání k vojenskému zásahu a ke své účasti.

⁴² BENČÍK A. *V chapadlech kremelské chobotnice* (Praha: Mladá fronta, 2007) s. 86

⁴³ BENČÍK A. *Rekviem za Pražské jaro* (Třebíč:Tempo. 1998) s. 35, 36

⁴⁴ BENČÍK A. *V chapadlech kremelské chobotnice* (Praha: Mladá fronta, 2007) s. 87

⁴⁵ BENČÍK A. *Rekviem za Pražské jaro* (Třebíč:Tempo. 1998) s. 36, 37

„Sovětský velvyslanec v Polsku A. B. Aristov ve svém hlášení ze 17. 4. 1968 o rozhovoru s Gomuškou uvedl, že podle Gomušky začal již proces přeměny socialistického Československa v buržoazní republiku a že tato situace vyžaduje okamžitý zásah, neboť nelze zůstat prostoduchým pozorovatelem, když se v Československu začínají uskutečňovat kontrarevoluční plány.“⁴⁶ Z těchto výroků jak v Bulharsku, NDR a Polsku lze usoudit, že většina účastníků Varšavské smlouvy byla rozhodnuta vojensky zasáhnout

Možnost vojenské intervence proti Československu začíná být přítomna i v denním tisku v zemích Varšavského paktu, neboť tyto články obsahují řadu varování, které se dotýkaly dění v Československu. Následná kritika ze strany Brežněva vůči československému politickému vedení je společná s ostatními komunistickými představiteli na setkáních zemí RVHP, mezi které patřili již zmiňovaní Gomuška, Kádár, Ulbricht, Živkov. Brežněvova kritika však byla přítomna i na setkáních, kterých se zúčastnili pouze zástupci československého a sovětského vedení.

K dalšímu zvažování ozbrojeného zásahu vůči Československu dochází na schůzce československého a sovětského vedení v Moskvě, konané 4. a 5. května 1968. Sovětské vedení se zde velmi kriticky ohrazuje vůči vývoji v Československu na československé politické představitele, přičemž jim navrhuje příchod sovětských ozbrojených sil, tento návrh je československým vedením zamítnut. Brežněv se k tomuto dění také dostatečně vyjádřil na zasedání politbyra, které se uskutečnilo 6. května v Moskvě. Z jeho vyjádření, kdy propagoval návrh o nutnosti vojenského cvičení Varšavské smlouvy v Československu, jež mělo být jistou formou nátlaku na československé vedení, pronesl větu, kdy zaznělo, že by to nebylo poprvé a zdůrazňoval záchranu socialistického Československa. „Je více než pravděpodobné, že úvahy o vojenském cvičení spojoval Brežněv s úvahami o umístění sovětských vojsk v Československu: *Nu což, nebylo by to poprvé, zato však zachráníme socialistické Českoslovesnko.*“⁴⁷ Moskevská jednání týkající se Československa měla ovšem pokračování, neboť 8. května v Moskvě došlo k setkání představitelů pěti států Varšavské smlouvy, kterého se nezúčastnili českoslovenští zástupci. I zde dochází k projednávání československého reformního směru a nutnosti vojenského zásahu. Situace se ovšem vyostřuje i na československé scéně, plno politických představitelů včetně Dubčeka si uvědomuje vážnost situace a dochází k názoru, že musí dojít k řadě změn, které by zamezily demokratizaci v zemi a zbrzdily by dosavadní vývoj. Tento úmysl se setkává s odporem, jenž byl impulsem

⁴⁶ BENČÍK A. *Rekviem za Pražské jaro* (Třebíč:Tempo, 1998) s. 37

⁴⁷ BENČÍK A. *V chapadlech kremelské chobotnice* (Praha: Mladá fronta, 2007) s. 91

ke vzniku protestního manifestu Dva tisíce slov. Smutnou skutečností je, že tento manifest měl na následný vývoj událostí velký vliv, i když byl zpočátku přijat vedením KSČ a KSS kriticky. Následně dochází na základě tohoto manifestu k navrácení se k původnímu reformnímu směru většinové části vedení tehdejší KSČ. Manifest Dva tisíce slov ale ovlivnil především rozhodování maďarského předáka Kádára v souvislosti s reformním procesem v Československu. „Do osobní roviny se Kádárův postoj k Pražskému jaru dostal ve 2. polovině června 1968, kdy jej znepokojil manifest 2000 slov a podráždil článek historika Osvalda Machatky, zveřejněný v Literárních listech pod názvem Ještě jeden pohřeb a věnovaný desátému výročí popravy I. Nagye. V dopise adresovaném Dubčekovi, Kádár protestoval jak proti manifestu, tak proti Machatkovi. Také v jeho případě překročilo nyní pražské jaro hranici únosnosti.“⁴⁸

Kádár svůj úmysl a otevřený souhlas k vojenské intervenci dal najevo při svém setkání s Brežněvem v Moskvě na začátku července 1968. „Dle sovětského zápisu z jednání měl Kádár prohlásit: *Jak situace nyní vypadá, Československo bude muset být okupováno. Jestliže to bude nutné, půjdeme do toho bez jakýchkoliv pochybností*“⁴⁹. Kádár byl velmi rozhořčen děním v Československu, ale i přes svůj předchozí souhlas k vojenské intervenci se straní tomuto řešení. „Vojenské řešení považoval Kádár za poslední prostředek a na rozdíl od sovětského vedení ještě 15. srpna neviděl potřebu něco vojensky podnikat.“⁵⁰ K dalšímu setkání týkajícího se vojenské intervence dochází na maďarské půdě, neboť sovětské vedení využívalo do této doby Kádára jako prostředníka v jednáních mezi československými představiteli a nepřímo se sovětským vedením. Sověti se rozhodli využít Maďarska k akci, která měla obsahovat doručení zvacího dopisu, čímž by byl vojenský zásah v Československu ospravedlněn před okolním světem. Vše se mělo odehrát při setkání v Maďarsku za účasti šéfa ukrajinských komunistů Pjotra Šelesta a československého politického představitele Vasilu Bil'aka, kteří se měli dohodnout na předání zvacího dopisu, který bude obsahovat žádost československého politického „zdravého“ jádra, jenž žádá zbývající země Varšavské smlouvy o pomoc. I tímto způsobem chtěla Moskva ospravedlnit vojenskou intervenci v roce 1968 v Československu. „Moskva potřebovala dostat od konzervativního křídla v KSČ

⁴⁸ VYKOUKAL, LITERA, TEJCHMAN *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1991* (Praha: Libri. 2000) s. 531

⁴⁹ VYKOUKAL, LITERA, TEJCHMAN *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1991* (Praha: Libri. 2000) s. 531

⁵⁰ PAUER J. *Praha 1968* (Praha: Argo. 2004) s. 82

„pozvání“ k intervenci. Aby jej získala, vypravil se měsíc před intervencí do Maďarska šéf ukrajinských komunistů Pjotr Šelest. Ten se v Kádárově vile u Balatonu setkal s Biľákem, aby dojednal zaslání zvacího dopisu.“ Vývoj událostí v Československu byl hnací silou pro moskevské vedení a ostatní státy socialistického bloku. Československé vedení bylo vyzváno v polovině července k dalšímu setkání představitelů zemí Varšavské smlouvy. „Eskalace politického tlaku vyvrcholila v polovině července novou schůzkou hlav varšavských států. Tentokrát se však vedení KSČ vzepřelo a účast na tomto dalším tribunálu odmítlo.“⁵¹ Neúčast československého vedení na tomto setkání měla za následek vyjádření se k situaci v Československu zeměmi Varšavské smlouvy, které zaslaly vedení KSČ dopis, který konstatoval jejich vyjádření k československé otázce: „Po několika schůzkách vedoucích představitelů komunistických stran sovětského bloku a vojenském cvičení Varšavské smlouvy byl 15. července 1968 doručen vedení KSČ dopis 5 členských států Varšavské smlouvy (Sovětský svaz, Polsko, Maďarsko, Bulharsko, Německá demokratická republika), který jej obvinil z pasivity, tolerování a podpory antikomunistických sil. Dopis konstatoval, že tato situace již není jen záležitostí KSČ, ale ohrožuje celý sovětský blok. Dále pak dopis již vyhrožoval a vydíral slovy, že socialistické společenství nepřipustí, aby situace v Československu vyústila ve změně systému a aby tím imperialismus změnil ve svůj prospěch mocenskou rovnováhu v Evropě.“⁵² Po této události, ale dochází ještě k pár setkáním. Brežněv dochází k názoru, že by měl ještě jednou zkusit jednat s československými zástupci. Obě delegace se setkaly na hranicích na železniční stanici Čierná nad Tisou 29.7. Čtyřdenní jednání nenašlo společného východiska, protože Dubček nechtěl přijmout požadavky Sovětů. V Čierné nad Tisou došlo k velmi vážné situaci, neboť kandidát předsednictva ÚV KSČ Antonín Kapek předává tajně Brežněvovi krátký dopis, v němž žádá o bratrskou pomoc naší straně. „Z historické rekonstrukce vzniku a předání zvacích dopisů vyplynulo, že Kapek zřejmě doručil své psaní přímo Brežněvovi na schůzce v Čierné nad Tisou (29. 7. – 1. 8.).“⁵³ Na situaci v Československu poukazovali Brežněv s Kádárem a další vládní představitelé, kteří vyzývali Dubčeka, aby došlo k nápravě a změně politického kurzu. Na schůzce v Čierné n. Tisou a v Bratislavě se uskutečnily na toto téma rozhovory, ale problém nevyřešily. Dokument vznáší obvinění, že záměry a cíle kontrarevoluce

⁵¹ KŘEN J. *Dvě století střední Evropy* (Praha: Argo. 2005) s. 762

⁵² VYKOUKAL, LITERA, TEJCHMAN *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1991* (Praha: Libri. 2000) s. 386

⁵³ EMMERT F. *Rok 1968 v Československu* (Praha: Vyšehrad. 2007) s. 28

v Československu byly obdobné jako v Maďarsku v roce 1956, pouze taktický postup byl jiný vzhledem k odlišným podmínkám i době. Poslední setkání proběhlo v Bratislavě 3. srpna za účasti ČSSR, SSSR, Maďarska, Polska, NDR a Bulharska. Obsahem této schůzky bylo ujednání o společném boji proti imperialismu a o jednotě mezi státy Varšavského paktu. „A navíc, v průběhu této porady odevzdal V. Biľak Brežněvovi prostřednictvím P. Šelesta tzv. zvací dopis s prosbou o všestrannou pomoc proti kontrarevoluci, včetně pomoci vojenské. Pod tímto dopisem byli podepsáni V. Biľak, D. Kolder, A. Indra, O. Švestka a A. Kapek.“⁵⁴ Tímto posledním setkáním v Bratislavě skončila poslední jednání konaná za účasti československého a sovětského vedení, v některých předešlých případech i za účasti představitelů zemí Varšavské smlouvy. Československé vedení v čele s A. Dubčekem sice nabývá dojmu, že nehrozí žádný zásah zvenčí, neboť se sovětskému vedení nepodařilo nijak významně rozdělit čs. reformisty a po uskutečněných rozhovorech se chce Dubček věnovat přípravám na 14. sjezd ÚV KSČ, na kterém mají být přijaty změny k umírnění proreformního kurzu, ale bohužel opak byl pravdou, představitelé Bulharska, NDR, Polska a Sovětského svazu nebyli vůbec spokojeni s výsledky jednání v Čierne nad Tisou a z Bratislavy. Dochází sice ještě k rozhovorům mezi Dubčekem a Brežněvem formou telefonických spojení, kde Brežněv apeluje na plnění dohodnutých závazků a kritizuje vývoj v Československu včetně samotné KSČ, a to i za pomoci sovětského velvyslance Červoněnka, ale sovětský postoj k věci byl jednoznačný. Tuto skutečnost nejlépe vystihuje dopis Politbyra ústředního výboru Komunistické strany Sovětského svazu zasláný předsednictvu ÚV KSČ. „*V telefonických rozhovorech se s. A. Dubček vyslovil s L. I. Brežněv naše vážné znepokojení nad pokračujícím nástupem protisocialistických a kontrarevolučních sil, které v poslední době zasazují hlavní úder marxisticko – leninským zásadám socialismu a proletářského internacionalismu, zdravým silám Československa, bratrským vztahům mezi Československem a Sovětským svazem a dalšími socialistickými zeměmi.*“⁵⁵ Za 1. tzv. varování by se dalo označit vojenské cvičení Šumava, které se odehrálo na území našeho státu. Průběh vojenského cvičení Šumava jasně naznačoval změny v československo - sovětských vztazích, docházelo k neinformovanosti ze strany sovětského vedení, čs. vedení ani nebylo seznámeno s počtem zúčastněných vojsk, nebylo ani obeznámeno o způsobu cvičení, jeho délce a termínu ukončení. Cvičení Šumava bylo dozajista zkouškou následné vojenské intervence

⁵⁴ BENČÍK A. *V chapadlech kremelské chobotnice* (Praha: Mladá fronta, 2007) s. 108

⁵⁵ VONDROVÁ, J. NAVRÁTIL, J. a kol.: *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970, Prosinec 1967 – červenec 1968*, (Brno: Doplněk, 1995) s. 190

uskutečněné 21. srpna 1968. „Podle analýzy českých vojenských historiků odpovídala dislokace armád a divizí přesně jejich rozmístnění při srpnovém vstupu vojsk. Hraniční přechody, silniční a železniční spoje při překročení hranic byly rovněž identické. Některé komunikační opěrné body zřízené pro tyto manévry, jako např. na pražském letišti v Ruzyni, existovaly až do intervence. Většina sovětských důstojníků se celé dny zabývala průzkumnými cestami po celé zemi, které se současným cvičením neměly nic společného.“⁵⁶ Z těchto událostí vyplývá, že Sověti se dočkali svého a mohli naplánovat vojenskou invazi do Československa v roce 1968.

Plánování se dovršilo 18. srpna 1968, jelikož tímto datem byl nachystán vojenský plán k provedení intervence vojsky Varšavské smlouvy. Sověti si také chtěli zajistit protireformní síly, které se na ně obrátí s žádostí o pomoc a zajistí situaci na domácí scéně, kde měly ovládnout média. Tomuto cíli se však nedaří, protože po zahájení vojenské intervence se tyto záměry nepodaří uskutečnit. „Plán na vojenský zásah byl připraven již 18. srpna 1968 a předpokládal, že protireformní síly v Československu se obrátí na sovětské vedení s žádostí o pomoc proti kontrarevoluci a současně se v době jeho uskutečňování pokusí ovládnout situaci ve straně a masmédiích, aby sovětská akce vypadala jako legitimní. Když však intervence v noci se 20. na 21. srpna začala, Brežněvovi stoupenci nebyli schopni původního cíle dosáhnout“⁵⁷. Následný osudový 21. srpen 1968 znamenal pro Československo celonárodní tragédii, která bývá často přirovnávána k Mnichovu 1938 a znamenala zklamání a konec všech nadějí. „Noc na 21. srpna, kdy tato operace začala, se stala dějištěm absurdní situace: do členské země Varšavského paktu v pravdě věrolomně vpadlo 5 „spojeneckých“ armád. Invaze 28 divizí (350 – 400 tisíc vojáků) s veškerou těžkou výzbrojí (6 tisíc tanků a 1200 letadel) byla největší poválečnou operací v Evropě. Nesrovnatelně větší než předchozí násilné zásahy v letech 1953 a 1956 (čtyřikrát větší počet než v roce 1956 do Maďarska), provedené toliko sovětskou armádou, byl ozbrojený vpád do Československa jedinou společnou akcí Varšavské smlouvy.“⁵⁸ Obsazení Československa vojsky zeměmi Varšavské smlouvy se uskutečnilo během pár hodin, okupantům se sice podařilo během několika hodin obsadit nejdůležitější centra v zemi, ale jejich počínání bylo přijato s nepochopením a celá akce byla odsouzena.

⁵⁶ PAUER J. *Praha 1968* (Praha: Argo. 2004) s. 94

⁵⁷ VYKOUKAL, LITERA, TEJCHMAN *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1991* (Praha: Libri. 2000) s. 387

⁵⁸ KŘEN J. *Dvě století střední Evropy* (Praha: Argo. 2005) s. 764

2. 5 Obavy z nových změn

Důvody kritiky Pražského jara vyústily z obav v Maďarsku, NDR, Polsku a Sovětském svazu nad budoucím možným vývojem, který mohl poznamenat situaci v těchto zemích. Musíme si uvědomit, že Kádár, Ulbricht, Gomulka a Brežněv se potýkali s vlastními problémy. A vývoj událostí v Československu dostal v některých případech zvláštního významu.

Po vývoji polednových událostí, které vedly v Československu k reformnímu hnutí, se začalo maďarské vedení zabývat vlastním hospodářským přeměnným procesem. Maďaři však po vlastních zkušenostech z roku 1956 vycházeli z několika vizí možné budoucnosti, kdy Pražské jaro mělo následně ovlivnit vývoj zkušeností. V Československu mělo dojít k vybočení od původního reformního záměru, což mělo mít za následek situaci z roku 1956. „To by zcela jistě vedlo k ozbrojenému zásahu podle maďarského vzoru z roku 1956, což by mohlo závažně ohrozit všechny iniciativy a reformy vznikající v rámci sovětského bloku a odlišující se od sovětského modelu včetně maďarské hospodářské reformy.“⁵⁹ Z 2. případu vychází i Kádárův postoj po odeslání Varšavského dopisu, který byl adresován vedení KSČ. „Aby omezil škody, které hrozily maďarské politice, Kádár se nakonec bez námitek postavil za varšavský dopis a v neoficiálních rozhovorech slíbil sovětskému vedení, že se v případě potřeby Maďarsko zúčastní vojenského tažení.“⁶⁰ Třetí vizí maďarského vedení bylo absolutní nepřijetí československých reforem Sověty, což by mělo vést k maďarské umírněné restrukturalizaci. Kádár po srovnání 2 předešlých vizí dochází k závěru, že 3. možnost by vyzněla pro Maďarsko nejlépe. „Srovnání těchto dvou procesů, lišících se ve svých cílech, by mohlo dokonce vyvolat určité sympatie pro silně umírněné maďarské reformy ze strany sovětského vedení, jejichž cílem bylo pouze zlepšit efektivitu hospodářství a nepřímo tak posloužit sovětským zájmům.“⁶¹ Maďarskému vedení tedy zřejmě šlo pouze o svoji budoucnost v zemi pod komunistickým vedením, přičemž jejich obavou byla možná ztráta maďarského umírněného reformního procesu, který mohl vážně omezit hospodářský růst

⁵⁹ EISLER, BÉKÉS, VILÍMEK a kol. *Bezpečnostní aparát, propaganda a Pražské jaro* (Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2009) s. 27

⁶⁰ PAUER J. *Praha 1968* (Praha: Argo. 2004) s. 82

⁶¹ EISLER, BÉKÉS, VILÍMEK a kol. *Bezpečnostní aparát, propaganda a Pražské jaro* (Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2009) s. 27

země. Kádár nechtěl přijít o svůj nenápadný reformní proces v Maďarsku, který měl pozvednout úroveň země.

Ulbrichtova NDR po ukončení krize, která měla za následek výstavbu Berlínské zdi, se na sklonku 60. let zaměřila na protireformní atmosféru, která měla zamezit vlivu na východoněmeckou mládež a destabilizaci režimu. Její snaha o zamezení jakéhokoliv reformního procesu zesílila po změně vývoje situace v sousedním Československu. „To, co v ČSSR vedlo k Pražskému jaru, zůstalo v NDR pouze kritikou jednotlivých intelektuálů, jimž chybělo širší společenské zázemí“.⁶² NDR se potýká s dalším problémem, a tím byla „východní politika“ SRN. „Politický vývoj NDR na sklonku 60. let byl ještě silněji než v Polsku ovlivněn tím, že se NDR ocitla ve středu diplomatického dění kolem nové západoněmecké východní politiky. Z hlediska NDR byla možnost narovnání se Spolkovou republikou kardinální existenční otázkou.“⁶³ Ulbricht se zřejmě nejvíce obával případné ztráty Československa, což by mohlo vést k oslabení mocensko – politické rovnováhy v Evropě, přičemž tato pozice by oslabil samotnou NDR, neboť Ulbrichtovou snahou bylo vytvořit nesmiřitelný trojúhelník (Polsko, ČSSR, NDR), kdy mělo následně dojít k plnému diplomatickému uznání NDR v návaznosti na nově se rodící vztahy mezi SRN a zeměmi socialistického tábora. Ulbrichtovou vizí bylo nadřazené postavení NDR v Evropě. „Vůči druhým socialistickým zemím, nejednou dokonce i vůči Sovětům, začal Ulbricht vystupovat jako mentorský doyen, vynášel NDR jako model socialistické průmyslové společnosti, reklamoval pro ni nárok být „junior – partnerem“ SSSR a pro sebe pozici druhého muže bloku. Jako by ve starém vůdci ožil duch někdejších Chruščovových vidin: naordinoval své straně nový velikášský program – překonat kapitalismus, tentokrát bez dohnání: NDR nebude lopotně dotahovat Západ, ale prý sama určovat světovou úroveň“.⁶⁴ Ztráta Československa by znamenala pro Ulbrichta oslabení a možnou ztrátu mocenského postavení nejen pro země Varšavské smlouvy, ale především pro něj a NDR.

Gomuška se v roce 1968 potýkal na domácí scéně s řadou problémů. Jednak to byl mocenskopolitický boj ve vedení PSDS, neboť po událostech z počátku roku byla značně oslabena Gomuškova pozice, která vyšla z rozdělení jádra PSDS na několik stranických frakcí. Dále se na této situaci podepsaly studentské nepokoje, vyjadřující se k režimu v zemi

⁶² PECKA, J. a PREČAN, V.: *Proměny Pražského jara 1968 – 1969*, (Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993) s. 49

⁶³ KŘEN J. *Dvě století střední Evropy* (Praha: Argo. 2005) s. 762

⁶⁴ KŘEN J. *Dvě století střední Evropy* (Praha: Argo. 2005) s. 780

pod Gomulkovým vedením, k této již tak vyhrocené situaci přibýlo Pražské jaro, které dle Gomulky mohlo nakazit svým reformním procesem Polsko. Polské vedení se nejvíce obávalo následné ztráty Československa, což mohlo vyvolat oslabení postavení Polska. Avšak další obavou, která mohla následně oslabit Polsko, byla politika SRN, která neuznala polské západní hranice. „K udržení moci pomohly Gomulkovi události odehrávající se na mezinárodním poli, paradoxně především Pražské jaro. I. tajemník ÚV PSDS se od samého počátku stavěl k tomuto reformátorskému počínu, jehož cílem byla demokratizace a liberalizace systému a vytvoření socialismu s lidskou tváří, rezervovaně a s nechutí. Domníval se, že revizionistická nákaza ohrožuje i Polsko a obával se, že nestabilní politické situace v Československu by mohl využít Západ a pokusit se jej vyčlenit ze socialistické jednoty... Gomulka se jednoduše bál, že se Němci budou snažit využít situace v Československu a pokusí se (dokonce se zbraní v ruce) odtrhnout západní a severní území Polska.“⁶⁵

Sovětská vize o bezpečnosti a spojení byla neodlučitelně spjata s dodržováním základních rysů sovětského systému. Sovětský svaz se snažil upevnit vztahy v zemích svého tábora pod ideově jednotným vedením. Sověti měli obavu ze ztráty Československa v rámci bloku, jelikož by přišli o mocensko – politický bod ve střední Evropě. „Kromě obav z rozvratné působnosti dění v Československu (jeho socialisticky reformní a civilně občanský ráz byl v Moskvě zjevně považován za zvlášť nebezpečný) hrály od počátku významnou roli i sovětské zájmy mocenské a geopolitické: Československo bylo západní výspou sovětského bloku a jeho funkce spojnice mezi NDR, Polskem a Maďarskem byla oslabena tím, že zde nebyla dislokována sovětská armáda.“⁶⁶ Na sovětském rozhodování se podepsalo i dění na sovětských východních hranicích, jelikož sovětské vedení chtělo mít zajištěny aspoň jedny hranice. „Neboť narůstající rozpory s Čínou je nutily za každou cenu zajistit si status quo v Evropě a uvolnit si tak ruce pro obranu hranic impéria na Východě.“⁶⁷ Sovětský svaz se nemusel nikterak obávat možných reakcí na jeho počínání, protože SSSR jednal v té době se svým největším soupeřem USA o odzbrojení, z tohoto vyplývá, že mu nikdo nestál v cestě, navíc Sověti byli definitivně rozhodnuti nepřipustit ztrátu Československa.

Ovšem Sověti si také byli velmi dobře vědomi, že jejich přítomnost na území Československa může ovlivnit právě jednání se Spojenými státy, neboť Sovětům šlo o

⁶⁵ EISLER, BÉKÉS, VILÍMEK a kol. *Bezpečnostní aparát, propaganda a Pražské jaro* (Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2009) s. 25

⁶⁶ KŘEN J. *Dvě století střední Evropy* (Praha: Argo. 2005) s. 747

⁶⁷ BENČÍK A. *Rekviem za Pražské jaro* (Třebíč:Tempo. 1998) s. 31

vojenskou rovnováhu v Evropě. O tomto postoji jasně vypovídá reakce na vývoj Pražského jara z úst ministra obrany SSSR Grečka: „Socialistické Československo nikomu nikdy nedáme. Československo je strategickým bodem ve střední Evropě. Ztratit ho by znamenalo anulovat výsledky druhé světové války.“⁶⁸ Sověti byli již předem rozhodnutí nedopustit žádnou ztrátu v rámci svého bloku a po ujištění se, že Západ zůstane stranou, jim nic nestálo v cestě. Sovětské vedení v Kremlu si bylo velmi dobře vědomo postoje USA. Ke všemu narával také fakt, že dochází ke sbližování v americko – sovětských vztazích. „Sovětská diplomacie už zjistila, že Západ pohlíží na Československo jako na vnitřní problém bloku a že připravovaná jednání o odzbrojení s USA nebudou á la longue zásahem proti Praze ohrožena – svou vůli k zlepšení vztahů dali Sověti 19. srpna demonstrativně najevo nabídkou na návštěvu prezidenta Johnsona v Moskvě. Pro postoj Západu bylo příznačné tehdejší diktum západoněmeckého kancléře Brandta, že to nejlepší, co můžeme pro ČSSR udělat, je neudělat nic – při vpádu do Československa NATO skutečně také ani nevyhlásilo vojenskou pohotovost.“⁶⁹ Sovětský svaz byl přesvědčen o nutnosti svého zásahu, neboť nemohl nechat připustit, aby možný reformní kurz eventuelně jakkoliv ovlivnil další země jeho bloku.

2. 6 Úloha Československa ve Varšavském paktu

Úloha Československa v rámci Varšavského paktu byla spojena s jeho přítomností v socialistickém společenství. Jelikož vztahy po 2. světové válce mezi Sověty a západní Evropou ochladly, dochází transatlantické společenství k rozhodnutí o nutnosti založení vojenské aliance, která měla konkurovat Sovětskému svazu a zemím komunistického tábora. V případě agrese měla transatlantická vojenská aliance zabezpečit západní polokouli, kdy následně mělo dojít k odvetným opatřením za pomoci využití jaderných zbraní, které by měly zvrátit průběh vojenského střetnutí na stranu USA a Západu. Evropští spojenci USA nezůstávali pozadu, jelikož chtěli do budoucna předejít jakékoliv agresi, neboť Evropa měla v živé paměti nedávnou hrůzu rozpoutanou nacistickým Německem. „Toto úsilí ze strany

⁶⁸ BENČÍK A. *V chapadlech kremelské chobotnice* (Praha: Mladá fronta, 2007) s. 123

⁶⁹ KŘEN, J. *Dvě století střední Evropy* (Praha: Argo. 2005) s. 764

Francie stálo původně za uzavřením tzv. *Dunkerské smlouvy* mezi Velkou Británií a Francií ze 4. března 1947.⁷⁰ Smlouva měla zamezit společnými kroky jakékoliv agresi a zavazovala se společnými konzultacemi s USA a SSSR, v podstatě byla jakýmsi zárodkem pozdějšího obranného společenství západní Evropy. Ovšem sled událostí v následujícím roce pozměnil politiku a směr západoevropského smýšlení, neboť v březnu 1948 dochází k podepsání nové smlouvy mezi Británií, Francií a státy Beneluxu (Belgie, Holandsko a Lucembursko), která se zavazovala k padesátileté vojenské a hospodářské spolupráci, tzv. Bruselský pakt. Zřejmě nejlépe tuto situaci vystihuje britský ministerský předseda Bevin, který uváděl ve své iniciativě 3 rozhodující faktory, které vedly k podpisu Bruselského paktu. „ Za prvé šlo o reakci na pražský převrat v únoru 1948, za druhé o vědomí sovětského tlaku na severu Evropy, kde Moskva tlačila na Dánsko a zejména na Norsko, aby uzavřely dohody vedoucí k jejich omezené suverenitě, za třetí chtěli Evropané zaangažovat USA na dění v Evropě.“⁷¹ Bruselský pakt nebyl přímočarou záležitostí, jelikož se jednalo o hospodářskou, sociální a obrannou spolupráci, ovšem vojenské plánování bylo založeno na předpokladu, že dojde v případě nutnosti k pomoci ze strany Spojených států amerických. Vznikl tím požadavek na zapojení USA do obranného systému Evropy, po diskuzích, které podpořili např. britský maršál Bernard Montgomery, či americké ministerstvo zahraničí, dochází k různým setkáním zabývajících se touto problematikou. „It took more than summer of 1948 in Washington before the United States was prepared to break its long tradition of nonentanglement. The five signatories of the Brussels Pact reluctantly accepted language that did not quite fulfill the terms of the *pledge*, as Canadian diplomat Escott Reid characterized the most important article of the treaty. This, of course, referred to article 5 – everything else was subordinate to this vital assurance in European eyes. The appropriate language in their view was available in article IV of the Brussels Treaty, which stated clearly and simply that an attack against one member, will...afford the Party so attacked all the military and other aid and assistance in their power“⁷² Výsledkem byla dohoda o podepsání Severoatlantické smlouvy, čili založení NATO. „Nakonec 4. dubna 1949 podepsali ve Washingtonu smlouvu o založení Severoatlantické aliance – Severoatlantickou smlouvu – ministři zahraničních věcí Belgie,

⁷⁰ MINISTERSTVO OBRANY ČR *Vojenská strategie* (Praha: Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad. 2008) s. 97

⁷¹ MINISTERSTVO OBRANY ČR *Vojenská strategie* (Praha: Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad. 2008) s. 97

⁷² HEISS, M., A., PAPACOSMA, S., V.: *NATO and the Warsaw Pact* (Kent: Press The Kent State University. 2008) s.4

Dánska, Francie, Islandu, Itálie, Kanady, Lucemburska, Nizozemska, Norska, Portugalska, USA a Velké Británie.“⁷³ Ovšem připojení některých zemí do Severoatlantického paktu se nesetkalo s porozuměním zúčastněných, neboť měli k tomuto počínání výhrady. „The Brussels Pact members were less satisfied with the enlargement of the prospective alliance to include such countries as Norway, Denmark, Iceland, Portugal, and even Italy. Adding these peripheral nations meant sparing American military aid with as many nations as comprised the Western union itself. There was little choice. The United States needed Scandinavian and Portuguese bases in the North Atlantic to transport the aid abroad.”⁷⁴ Sověti se po rozdělení světa na dva tábory snaží ve své zahraniční politice k omezení, které by zastavily Západ v jeho rozpínání do sovětských sfér vlivu, hlavní slovo v této otázce mělo především bývalé Německo, které bylo rozděleno na dva státy. Sovětům šlo především o udržení si vůdčí role v Evropě. Reakcí na toto dění, ale především na vstup SRN do NATO, byl vznik Varšavského paktu, přičemž k jeho vzniku dochází, až po příchodu Chruščova k moci v SSSR. „V tomto ohledu byl zvláště významný rok 1955. Sovětská snaha zablokovat vstup SRN do Severoatlantické aliance a její znovu vyzbrojení byla neúspěšná, a Moskva proto kontrovala 14. května 1955 vytvořením vlastního multilaterálního vojensko – politického bloku – Varšavské smlouvy, který prohluboval dosavadní systém dvoustranných smluv. Varšavská smlouva spojovala všechny evropské státy sovětského bloku s výjimkou Jugoslávie.“⁷⁵ Vznik Varšavské smlouvy vyšel z Chruščovovy vize o ztělesnění sovětské nadřazenosti v Evropě. „Nově zpřístupněné dokumenty ukazují, že založení Varšavské smlouvy šest let po vzniku NATO je třeba chápat v širších souvislostech Chruščovova úsilí o prosazení sovětské hegemonie na evropském kontinentu. Pevně přesvědčen o nadřazenosti sovětského systému a o své schopnosti vmanévrovat Západ do nevýhod dohod, pustil se sovětský vůdce na jaře 1955 do plánu transformovat evropský bezpečnostní systém, který by učinil NATO (a tedy i německé členství v něm) irelevantní“.⁷⁶

Úloha Československa ve Varšavském paktu vycházela především z jeho územního postavení ve střední Evropě, neboť československá západní a jižní hranice byla ve styku

⁷³ MINISTERSTVO OBRANY ČR *Vojenská strategie* (Praha: Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad. 2008) s. 98

⁷⁴ HEISS, M., A., PAPACOSMA, S., V.: *NATO and the Warsaw Pact* (Kent: Press The Kent State University. 2008) s.5

⁷⁵ VYKOUKAL, LITERA, TEJCHMAN *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1991* (Praha: Libri. 2000) s. 326, 327

⁷⁶ LUŇÁK P. *Plánování nemyslitelného* (Praha: Dokořán. 2007) s. 39

s nepřítelem a tvořila hráz proti Severoatlantickému paktu. Československo bylo pro ostatní země Varšavského paktu velmi důležitým faktorem, neboť při jeho odloučení od socialistického tábora by došlo k odkrytí jižní hranice Polska, NDR by byla více vystavena možnému kontaktu s nepřítelem, stejně tak i Maďarsko, a dokonce by se tento kontakt týkal i Sovětského svazu, neboť jeho západní hranice byla z menší části společná s československou, což bylo pro sovětské vedení nepředstavitelné. „Z těchto vojenských kalkulací vyrůstaly nároky sovětského generálního štábu a později i velení Varšavské smlouvy na výstavbu československé armády, na její připravenost pro první dny války, na zajištění chodu zbrojní výroby, mobilizačních zásob a na další opatření.“⁷⁷ Následně vychází na světlo 1 z požadavků, který také ovlivnil vývoj Pražského jara, a tím byla přítomnost sovětských jaderných zbraní na území Československa, přičemž mělo dojít i k trvalému rozmístění sovětského personálu obsluhujícího tento arzenál zbraní na našem území. Tento požadavek vyplynul z válečného plánu Varšavského paktu, který Generální štáb sovětské armády předal štábu československému. „Moskva nařídila československému velení v létě 1964 vypracovat nový operační plán, podle něž měla československá vojska dorazit do osmého dne války do východní Francie za použití jaderných zbraní.“⁷⁸ Československé velení se totiž zabývalo válečnými plány v rámci Varšavského paktu již od roku 1951. Mezi hlavní cíle československé armády patřilo plánování obraného charakteru, neboť úlohou čs. armády bylo zastavení možného útoku nepřítele a po zamezení jeho postupu mělo dojít k přechodu do útočného stavu s úmyslem přejít na protivníkovu území. Československé velení se zabývá těmito plány ve 2 dokumentech z roku 1951, přičemž v následujících letech přibývají plány další, a to v letech 1953 a 1956. Obsahem válečného plánu z roku 1956 je již přítomna účast a podpora vojsk Sovětského svazu, která měla po zadržení protivníka s československou armádou převzít iniciativu ve válečném střetnutí na čs. území. Ovšem na počátku 60. let dochází ke změnám v plánování v rámci Varšavského paktu a společné komunistické vedení se začíná zabývat novou strategií – útočnou, přičemž nové plány čs. armády obsahují i dokumenty, ve kterých je přítomna možnost použití jaderných zbraní, jak již bylo uvedeno. Z těchto dokumentů vychází využití československého území pro použití jaderných zbraní, ale těmi čs. velení nedisponovalo. „O jaderných zbraních se sice československé operační

⁷⁷ KAPLAN, K. *Kořeny československé reformy 1968* (Brno: nakladatelství Doplněk, 2002) s. 267

⁷⁸ LUŇÁK P. *Plánování nemyslitelného* (Praha:Dokořán. 2007) s. 181

dokumenty zmiňují již v roce 1957, což ovšem tehdy souviselo výhradně se sovětskou palebnou podporou.⁷⁹

Reakcí na tento fakt byl požadavek Sovětského svazu na rozmístnění jaderných zbraní na území Československa, neboť předmětem předešlého plánování bylo také využití jaderného arzenálu z čs. území, ale až po vypuknutí konfliktu a pod záštitou sovětské armády, kdy doba přesunu představovala několik hodin, což logicky při vypuknutí jaderného konfliktu bylo časově neřešitelné. Změna se tedy započala vyvíjet až po dohodě o rozmístnění sovětských jaderných zbraní na československém území, ke které došlo po předchozích jednáních během roku 1965. Z toho vyplývá, že rok 1965 byl v otázce jaderného arzenálu na území Československa zlomový. Počátkem roku 1965 dochází ze sovětské strany k nátlaku na československé vedení, které následně sovětskému požadavku o nutnosti rozmístnění jaderného arzenálu na československém území podléhá a dochází k sepsání dohody zabývající se touto výzbrojí. „Československo – sovětská dohoda z prosince 1965 se zabývala především bezpečnostními opatřeními na úložištích sovětských jaderných zbraní, která měla být předána k užívání sovětské armádě do poloviny roku 1967. Rozhodnutí o nasazení těchto jaderných náloží, stejně jako o jejich předání ČSLA, bylo ale zcela ponecháno v sovětských rukou.“⁸⁰ Z usnesení je následně rozhodnuto, že sovětské straně budou poskytnuty k tomuto účelu tři objekty k účelu uložení jaderné munice a k rozmístnění obsluhujícího sovětského personálu. Objekty v prostorech Jince, Mimoň a Bílina měly být připraveny k převzetí sovětské straně v roce 1967, ale dochází k protažení termínu dokončení a předání, které bývá někdy spojováno s průběhem Pražského jara. Následně je tedy sepsán informační dokument pro 1. Tajemníka ÚV KSČ, který tyto úvahy zpochybňuje. „Na základě Smlouvy o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci mezi Československou socialistickou republikou a Svazem sovětských socialistických republik z 12. prosince 1943 a vycházeje z potřeby dalšího zvýšení bojové pohotovosti ozbrojených sil ČSSR a SSSR, jakož i zájmu obrany celého socialistického tábora, bylo v prosinci 1965 dohodnuto mezi vládou ČSSR a SSSR vybudování tří speciálních objektů pro jednotky Sovětské armády na území ČSSR. Velení ČSLA určilo pro tyto objekty místa dislokace JINCE, MIMOŇ a ČERVENÝ ÚJEZD u Lovosic s tím, že v uvedených místech budou vybudovány speciální objekty. V současné době je situace ve výstavbě objektů následující: objekt MIMOŇ a JINCE bude dokončen ve IV. čtvrtletí r. 1968 (konec října a listopadu); - objekt LOVOSICE za mimořádných opatření ze

⁷⁹ FUČÍK J. *Stín jaderné války nad Evropou* (Praha: Mladá fronta. 2010) s. 140

⁸⁰ LUŇÁK P. *Plánování nemyslitelného* (Praha: Dokořán. 2007) s. 227

strany náčelníka UVÚ v prosinci 1968, jinak v 1. polovině roku 1968. Na jednáních mezi představiteli generálních štábů obou zemí v roce 1967 a v únoru r. 1968 bylo dohodnuto, že ihned po dokončení každého objektu bude provedeno jeho předání a obsazení sovětskými jednotkami.⁸¹ Z dokumentů týkajících se otázky sovětských jaderných zbraní na území Československa v roce 1968 jasně vyplývá, že čs. armádním velením byla předložena o průběhu staveb informační zpráva A. Dubčekovi, kde byl uveden i datum dokončení, a to v říjnu až prosinci 1968. Téhož roku v listopadu je čs. velením odeslána informační zpráva prezidentu republiky, ve které jsou vyjasněny body týkající se dokončení a předání objektů sovětské armádě. Zpráva obsahuje i konkrétní body týkající se sovětských posádek těchto objektů a spolupráce s ČSLA. Celá zpráva je schválena a podepsána Svobodou, Černíkem a Dubečkem 22. 11. 1968.⁸² Z těchto faktů vychází, že Československo bylo oddaným společníkem Varšavského paktu, ale situace byla poněkud jiná, neboť dochází k značnému sovětskému znepokojení nad stavem ČSLA. Ovšem musíme si uvědomit, že tato kritika byla přítomná v období Pražského jara a měla jaksi odůvodnit sovětský požadavek na rozmístnění sovětských vojsk v Československu ve větším měřítku, nebo snad omluvit srpnovou intervenci samotnou.

Sověti vysílají v květnu 1968 do Československa řadu svých předních generálů za účelem hodnocení situace v Československu. Na čs. scéně se objevují jména osvoboditelů, jako tomu bylo např. v případě Koněva a Moskalenka, kteří se měli zabývat stavem ČSLA. Bohužel jejich setkání jasně naznačovala postoje týkající se Pražského jara. „Během své návštěvy si delegace od Dubčeka vyžádala prodloužení svého pobytu v ČSSR a v některých rozhovorech s představiteli československé armády docházelo k agresivním politickým výpadům jednotlivých sovětských důstojníků, kteří označovali situaci v ČSSR za *kontrarevoluci*“.⁸³ ČSLA se ovšem také musela potýkat s delegacemi dalšími, jelikož následně přicestuje nová delegace vedená maršálem Grečkem. „Na vojenské úrovni Grečko využil návštěvy k prosazování požadavku na umístnění deseti tisíc sovětských vojáků k posílení ochrany československé západní hranice. Tento návrh velení československé armády odmítlo s tím, že se o obranu západní hranice dokáže postarat samo... Grečkova zpráva o stavu československé armády, kterou podal politbyru po svém návratu 23. května, vyzněla negativně. Československá armáda se podle něj nacházela v procesu rozkladu.“⁸⁴ Grečkův požadavek na umístnění sovětských vojsk v takovém počtu nebyl pro čs. velení

⁸¹ LUŇÁK P. Plánování nemyslitelného (Praha:Dokořán. 2007) s. 235, 236

⁸² LUŇÁK P. Plánování nemyslitelného (Praha:Dokořán. 2007) s. 240

⁸³ PAUER J. *Praha 1968* (Praha: Argo. 2004) s. 91

⁸⁴ PAUER J. *Praha 1968* (Praha: Argo. 2004) s. 91

ničím novým, neboť se s jeho požadavkem setkal již v roce 1966 při vojenském cvičení Vltava. Negativní vnímání vývoje uvnitř ČSLA zaznělo i z ostatních zemí Varšavského paktu. Československá přítomnost pro sovětské vedení byla velmi důležitá. „V celém mohutném válečném uskupení 1. strategického sledu vojsk Varšavské smlouvy byl plánovaný československý strategicko – operační celek jediný (!), ve kterém nebyla zařazena sovětská vojska.“⁸⁵ Lze tedy usoudit, že nepřítomnost sovětských vojsk na území Československa byla velkým negativem v očích sovětské generality a tento fakt velmi napomohl rozhodování sovětského vedení v roce 1968.

⁸⁵ FUČÍK J. *Stín jaderné války nad Evropou* (Praha: Mladá fronta. 2010) s. 201

Závěr

Předmětem této bakalářské práce bylo zdokumentování událostí, které následně ovlivnily dění v Československu během roku 1968. Na počátku 60. let se československá ekonomika dostává do svízelné situace, neboť se nenaplní plán 3. pětiletky hospodářského plánování. Po tomto fiasku přichází chvíle, kdy samotný prezident Novotný požaduje nový plán reforem v hospodářství, jež by měly zachránit upadající ekonomiku. Úkolu se sice ujímá tým vedený profesorem O. Šikem, kdy jeho reformy jsou přijaty v říjnu roku 1964, ale až po schválení a řadě změn ze strany ÚV KSČ. Ovšem průběh reforem nemá dlouhého trvání, neboť do tohoto hospodářského procesu v Československu zasahuje kádrová výměna ze Sovětského svazu, neboť Chruščov vystřídá Brežněv, kterému se tento československý záměr příliš nezamlouvá. Tento fakt významně ovlivnil československou politickou scénu, ale i širokou vrstvu domácí veřejnosti. V Československu dochází k názoru, že se hospodářský proces reformovat nedá, aniž by nedošlo k reformám v politické sféře. Na scénu znovu přichází profesor Šik, který se nehodlá smířit se zavržením svých hospodářských reforem.

V politickém životě dochází taktéž ke změnám, nemalou roli na tom sehrálo protislovenské postavení prezidenta Novotného, který se velmi kladně vyjadřoval ke slovenským požadavkům na ustanovení federativní republiky a státní rovnoprávnosti. Novotný se dostává do roztržky s Alexandrem Dubčekem, který se ostře postaví proti prezidentovým výrokům a jednáním. Prezident Novotný si na svou obranu pozve do Prahy v prosinci 1967 sovětského vůdce Brežněva, ale ten mu nevychází vstříc, jelikož raději urovnává problém ve vedení KSČ a Novotného nechává bez pomoci. Novotný je posléze obviněn i z účasti na procesech z 50. let. Následuje sled událostí, které po prosincovém a lednovém zasedání ÚV KSČ vedou k sesazení Novotného z funkce 1. tajemníka a následně je nucen i odstoupit z funkce prezidenta, k čemuž nemalou mírou přispěla také aféra kolem generála Šejny. Po jeho odstoupení do prezidentského úřadu nastupuje na jeho post generál Ludvík Svoboda. Odstoupení Novotného je však provázeno řadou volání po změnách na kádrových postech. Navíc po lednovém zasedání ÚV KSČ v roce 1968 dochází k rozdělení domácí politické scény na dva proudy, a to reformní a konzervativní směr. Dubčekoovo vedení na dubnovém zasedání ÚV KSČ přichází s Akčním programem, který měl být průvodcem chystaných reforem. Toto dění v Československu se vůbec nezamlouvalo ostatním zemím Varšavského paktu, neboť ony samy si prošly v předchozích letech krizemi svých systémů a politická špička z Maďarska, NDR, Polska a Sovětského svazu zamítala jakoukoliv změnu

v sovětském bloku, která by mohla ohrozit jejich mocenské postavení. Československo bylo sledováno s nedůvěrou již před rokem 1968. První zásah zvenčí je znatelný při 20. výročí února v roce 1968. Následně dochází k řadě setkání, která již obsahovala otevřenou kritiku vůči československému vedení a otevřené výhrůžky, které hrozily vojenskou intervencí vojsk Varšavského paktu do Československa. Mezi hlavní důvody znepokojení ze strany zemí sovětského bloku můžeme zařadit kádrovou výměnu a reformní proces probíhající v Československu. Za zlomový okamžik se dá označit i přijetí Akčního programu, neboť změny, které obsahoval, byly pro kritiky nepředstavitelné. Na začátku roku dochází i k plánování vojenské intervence ze strany Sovětského svazu, ke kterému se následně přidávají i ostatní členové Varšavského paktu.

Nutnost zásahu ovlivnila i domácí politická scéna, neboť z obav ztráty postavení se k tomuto požadavku přidává československá konzervativní frakce KSČ, která byla od počátku kritiky československého vedení na straně budoucích okupantů, jelikož při každé příležitosti napadala vývoj v Československu, který byl v režii reformistů. Tento fakt byl velmi vítán sovětským vedením, neboť právě ono potřebovalo najít zdravé jádro uvnitř KSČ, za jehož pomoci mělo dojít k urovnání poměrů. Výsledkem spojení konzervativní části KSČ a kritiků československého reformního procesu bylo sepsání a předání zvacích dopisů, které měly ospravedlnit mocenský zásah v srpnu 1968. Sepsání a předání těchto listin mají na svědomí konzervativci Biřák, Kapek, Kolder, Indra a Švestka. Československé reformní hnutí se snažilo pozastavit reformní proces, aby zmírnilo kritiku směřující vůči němu, ale společnost nebyla ochotna od nového směru odstoupit. Reakcí na tento počín byl Vaculíkův manifest Dva tisíce slov, ke kterému se přiklonila většina tehdejší společnosti. Dubček a jeho vedení se proto snažilo urovnat poměry v zemi a hlavně vyjít požadavkům ze strany kritiků. Plánem bylo zářijové zasedání ÚV KSČ, na kterém mělo dojít k omezení reformního procesu, ovšem k tomu díky 21. srpnu 1968 nedošlo. Důvody následné vojenské intervence jsou znatelné i v zemích účastnících se srpnové invaze. Maďarské vedení se nejvíce obávalo následného vývoje, který by mohl přerušit jejich hospodářskou přeměnu. Poněkud jiná situace byla v NDR, neboť Ulbrichtův režim se potýkal se západoněmeckou politikou a považoval za nutné stvrdit svoje postavení v rámci sovětského bloku, přičemž jeho vize se opírala o zpevnění vazeb s Polskem a Československem, které mohlo být vytrženo z Varšavského paktu. Ulbrichtova kritika a volání po zásahu vycházela také z jeho negativního vnímání reformistů v Československu, neboť samotný jeho režim vedl v zemi tvrdou protireformní kampaň. Podobné příčiny byly přítomny také v Polsku. Polské vedení mělo velké obavy z československého reformního směru, protože na jejich půdě docházelo k nepokojům ve

společnosti, která nebyla spokojena s politickým vedením. Jejich obavy vycházely z toho, že československý reformní proces by mohl nakazit i okolní země. Navíc jejich vědomí ovlivňoval i fakt, že polská politická elita zažívala mocenský boj o své posty. Polské vedení si uvědomovalo, že kdyby došlo k odtržení Československa ze socialistického bloku, bylo by ohroženo jejich postavení, které svádělo boj se SRN, jelikož západoněmecká politika neuznala polské západní hranice. Hledání důvodů vojenské intervence ze strany Sovětského svazu vycházely z toho, že ztráta Československa ze sovětského bloku byla nepředstavitelná, neboť Sověti nehodlali v žádném případě přijít o tento důležitý mocensko – politický bod ve střední Evropě. Navíc Sověty ovlivnily i narůstající konfrontace s Čínou, a proto potřebovali mít zajištěny aspoň západní hranice svého bloku. Rozhodujícím faktorem byla i nepřítomnost sovětských vojsk na území Československa, neboť právě Československo bylo jedinou zemí, kde nebyla přítomna sovětská vojska, a svým způsobem tato skutečnost ovlivňovala vojenskou rovnováhu v Evropě. Na vývoji událostí se podepisuje i fakt, že v tomto období dochází k uklidnění ve vztazích mezi SSSR a USA, jelikož drží mocenské rozhodování ve světě ve svých rukou. Československý reformní směr byl předem odsouzen k zániku, jelikož neměl pevného spojence a stálo proti němu mnoho faktorů, jednak tomu byla rozdělená domácí politická scéna, ale i nesouhlasící vedení ostatních zemí Varšavského paktu. Pomoc nemohla přijít ani od západních demokracií, jelikož československý reformní proces byl vnímán jako vnitřní problém sovětského bloku a nikdo se nehodlal zabývat spojencem amerického nepřítele ve Vietnamu.

Seznam použité literatury

- 1) Benčík, A.: Rekviem za Pražské jaro, 1. vydání, Třebíč: TEMPO, 1998. ISBN 80-7268-088-9
- 2) Benčík, A.: V chapadlech Kremelské chobotnice, 1. vydání, Praha: Mladá Fronta, 2007. ISBN 978-80-204-1617-9
- 3) Benčík, A.: Operace „Dunaj“ Vojáci a Pražské jaro 1968, studie a dokumenty, 1. vydání, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994. ISBN 80- 85270 – 33 – 1
- 4) Benčík, A. Navrátil, J. Paulík, J.: Vojenské otázky československé reformy 1967 – 1968, 1. vydání, Brno, Praha: Doplněk, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR Praha, 1996. ISBN 80 – 85765 – 84 – 5 (Doplněk), ISBN 80 – 85270 – 63 – 3 (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR Praha)
- 5) Emmert, F.: Rok 1968 v Československu, 1. vydání, Praha: Vyšehrad s. r. o., 2007. ISBN 978-80-7021-903-4
- 6) Felcman, O. a kol.: Vláda a prezident, Období pražského jara (prosinec 1967 – srpen 1968), 1. vydání, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2000. ISBN 80 – 7239 – 077 – 5
- 7) Fučík, J.: Stín jaderné války nad Evropou, 1. vydání, Praha: nakladatelství Mladá fronta, 2010. ISBN 978 – 80 – 204 – 2199 - 9
- 8) Hájek, J.: 1968, 1. vydání, Praha: nakladatelství Logos, 1994. ISBN 80 – 901352 – 1 – 8
- 9) Heiss, M., A., Papacosma, S., V.: NATO and the Warsaw Pact, 1. vydání, Kent: Press The Kent State University, 2008. ISBN 978 – 0 – 87338 – 936 – 5

- 10) Kaplan, K.: Kořeny československé reformy 1968, 1. vydání, Brno: nakladatelství Doplněk, 2002. ISBN 80 – 7239 – 135 – 6
- 11) Křen, J.: Dvě století střední Evropy, 1. vydání, Praha: Argo, 2005. ISBN 80-7203-612-2
- 12) Kocian, J., Pernes, J., Tůma, O. a kol.: České průšvihy aneb Prohry, krize, skandály a aféry českých dějin let 1848 - 1989, 1. vydání, Brno: Barrister & Principal, 2004. ISBN 80-86598-87-X
- 13) Londák, L. Sikora, S. a kol.: Rok 1968 a jeho místo v našich dějinách, 1. vydání, Bratislava: Historický ústav SAV, 2009. ISBN 978 – 80 – 224 – 1095 - 3
- 14) Luňák, P.: Plánování nemyslitelného. Československé válečné plány 1950 – 1990, 1. vydání, Praha: nakladatelství Dokořán, s.r.o. a Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7363-155-0 (Dokořán), ISBN 978-80-7285-088-4 (ÚSD AV ČR)
- 15) Ministerstvo obrany ČR: Vojenská strategie, 1. vydání, Praha: Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad, 2008. ISBN 978 – 80 – 7278 – 475 – 2
- 16) Mlynář, Z.: Mráz přichází z Kremlu, 1. vydání, Praha: nakladatelství Mladá fronta, 1990. ISBN 80 -204 – 0196 – 2
- 17) Pauer, J.: Praha 1968, 1. vydání, Praha: Argo, 2004. ISBN 80-7203-558-4
- 18) Valenta, J.: Sovětská intervence v Československu 1968, 1. vydání, Praha: nakladatelství Svoboda, 1991. ISBN 80-205-0213-0
- 19) Vondrová, J. Navrátil, J. a kol.: Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970, Prosinec 1967 – červenec 1968, 1. vydání, Brno: nakladatelství Doplněk, 1995. ISBN 80 – 85765 – 54 – 3

20) Vondrová, J. Navrátil, J. Moravec J.: Komunistická strana Československa, Pokus o reformu, (říjen 1967 – květen 1968), 1. vydání, Brno: nakladatelství Doplněk, 1999. ISBN 80 – 7239 – 056 – 2, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1999. ISBN 80 – 85270 – 96 – X

21) Vykoukal, Litera, Tejchman: Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944 – 1989, dotisk 1. vydání, Praha: nakladatelství Libri, 2004. ISBN 80-85983-82-6

Sborníky

1) Eisler, Békés, Vilímk a kol.: Bezpečnostní aparát, propaganda a Pražské jaro, 1. vydání, Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2009. ISBN 978-80-87211-23-6

2) Pecka, J. a Prečan, V.: Proměny Pražského jara 1968 – 1969, 2. vydání, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993. ISBN 80-85765-02-0

Seznam zkratek

čs. – československý

ČSFR – Československá federativní republika

ČSLA – Československá lidová armáda

ČSSR – Československá socialistická republika

ČSR – Československá republika

KAN – Klub angažovaných nestraníků

KSČ – Komunistická strana Československa

NATO - North Atlantic Treaty Organization – Severoatlantická aliance

NDR – Německá demokratická republika

OSN – Organizace spojených národů

PSDS – Polská sjednocená dělnická strana

RVHP – Rada vzájemné hospodářské pomoci

SRN Spolková republika Německo

SSSR – Svaz sovětských socialistických republik

StB – Státní bezpečnost

USA – United States of America – Spojené státy americké

UVÚ – Ubytovací a výrobní úsek

ÚV – Ústřední výbor

ÚV KSČ – Ústřední výbor Komunistické strany Československa

ÚV PSDS – Ústřední výbor Polské sjednocené dělnické strany

RESUMÉ

The point of this bachelor work was to document the events that influenced the happenings in Czechoslovakia within a year 1968. In the beginning of the sixties, czechoslovak economy gets into a tricky situation, because the scheme of the third five-year plan of economical planning isn't filling. After this failure it comes a moment, when President Novotný himself asks for a new scheme of economical reforms that should save the declining economy. The team, leading by professor O. Šik, takes care of this task, when his reforms are accepted in October in 1964, but after an approval and several changes made by ÚV KSČ. But the history of the reforms doesn't last long, because of cadre change from the USSR that intervenes in this economical process in Czechoslovakia, because Chruščov is replaced by Brežněv, who doesn't like this czechoslovak intention too much. This fact influenced significantly czechoslovak political scene as well as wide level of public. There is a thought in Czechoslovakia that economical process can't be reformed without revisions in political domain. Here comes professor Šik again, who doesn't intend to reconcile to the reprobation of his economical reforms.

There are also changes in political life, the President Novotný's antislovak attitude took a fairly big part of it. He expressed very positively to the slovakian claims to a creation of federal republic and the state equality. Novotný gets into a contention with Alexandr Dubček, who is sharply against president's acts and statements. President Novotný invites for his defence in Prague in December 1967 Soviet leader Brežněv, but he doesn't meet him halfway, because he rather settles a problem in a leading of KSČ and leaves Novotný without help. Novotný is later accused for a taking part in trials from the fifties. Next events, after meetings of ÚV KSČ in December and January, lead to Novotný's deprivation from his function as the 1st secretary and later is forced to resign as a president, whereto the general Šejna's affair helped with a fairly big measure. After his resigning general Ludvík Svoboda become president. Novotný's demission is followed by a rank of calling for changes on cadre posts. After the January meeting of ÚV KSČ in 1968, the political scene is divided into two ways, the reformatory and the conservative one. Dubček's lead in April meeting of ÚV KSČ comes with Action plan (Akční program) that should be a guide through forthcoming reforms. This course of events in Czechoslovakia didn't relish to the other countries in Warsaw pact, because they alone went through crisis of their systems in previous years and the political ends from Hungary, GDR, Poland and Soviet Union excluded any change in soviet bloc that

could menace their position of power. Czechoslovakia was already watched with scepticism before 1968. The first interference from outside is noticeable at the 20th anniversary of February in 1968. Then a line of meetings follows that included open critique to czechoslovak lead and open threats that threatened by military intervention of Warsaw army in Czechoslovakia. In between the main reasons of concerns from the side of Soviet bloc's countries we can insert the cadre exchange and the reformatory process ongoing in Czechoslovakia. We can talk about the receiving of Action plan as a breaking point, because the changes, that were included, were beyond critics imagination. In the beginning of the year plan of military intervention from Soviet Union happen and the other members of Warsaw pact are joining too.

National political scene influenced the necessity of the interference, because of fears from loosing the situation the czechoslovak conservative fraction of KSČ joins this demand that was from the beginning of the critique of czechoslovak lead on the side of on-coming occupants, because in every single opportunity it attacked developing in Czechoslovakia, that was directed by reformists. Soviet lead welcomed this fact, because it needed to find a healthy root inside KSČ, whereby should come to compromise the rates. Formation and handover of the invitation letters were product of the connection of the conservative part of KSČ and the critics of czechoslovak reformatory process that should justify the power intervention in August in 1968. Conservatives Biřák, Kapek, Kolder, Indra a Švestka are responsible for the formation and the handover. Czechoslovak reformatory movement tried to stop the reformatory process to reduce critique oriented to it, but society wasn't willing to step away from the new direction. Reaction was Vaculík's manifest Two thousand words (Dva tisíce slov), to that the most of then society inclined. Dubček and his lead tried to compromise the rates in country and satisfy the demands from the critics. September meeting of ÚV KSČ was a plan, where should happen to a limitation of the reformatory process, but it, because of the 21st August in 1968, didn't happen. The reasons of following military intervention are notable also in countries participating the August invasion. Hungarian lead threatened the most of the next development that could interrupt their economical change. Slightly other situation happened in GDR, because Ulbricht's regime handled with westgerman politics and regarded it as necessary to confirm its standing in soviet bloc, whereas its vision stood on a hardening of connections with Poland and Czechoslovakia, that could be ripped out of the Warsaw pact. Ulbricht's critique and calling for an intervention came out of his negative reception of reformists in Czechoslovakia, because his regime campaigned hard against reforms in his country. Similar reasons were actual also in Poland. Polish lead threatened of

czechoslovak reformatory direction, because there were some troubles in society in their country that wasn't satisfied with political lead. Their fears came out of this that czechoslovak reformatory process could infect surrounding countries too. Their consciousness was influenced by the fact, that the polish political elite was going through a power fight for their posts. Polish lead knew that if ripping out Czechoslovakia of socialistic bloc happened, their standing would be in danger. Their standing fought with FRG, because the westgerman politics disallowed polish west borders. Finding reasons of military intervention from Soviet Union came out of that the loss of Czechoslovakia was unthinkable, because Soviets didn't intend to in any case loose this important power – political spot in Central Europe. Soviets were also influenced by increasing confrontations with China and that's why they needed to have at least the west borders of their bloc under control. Absence soviet army in Czechoslovakia was also crucial factor, because exactly Czechoslovakia was the only country, where the soviet army wasn't present and in a way this reality influenced military balance in Europe. There is another important fact, that in this time it happens a pacification in relationship between the USSR and the USA, because they have power decisions in the world in their hands. Czechoslovak reformatory direction was doomed to failure, because it didn't have a strong ally and a lot of factors were against it, partly to it political scene was divided and also dissonant lead of another countries of Warsaw pact. Help couldn't come from west democracies either, because czechoslovak reformatory process was perceived like the inner problem of soviet bloc and nobody intended to consider with the ally of american enemy in Vietnam.